

Сумський державний педагогічний університет ім. А. С. Макаренка
Навчально-науковий інститут фізичної культури
Кафедра логопедії

Присакару Катерина Костянтинівна

**ЗБАГАЧЕННЯ СЛОВНИКА У ДІТЕЙ СТАРШОГО
ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ ІЗ ЗАТРИМКОЮ ПСИХІЧНОГО РОЗВИТКУ
ЗАСОБАМИ ІНТЕРАКТИВНИХ ІГОР**

Спеціальність: 016 Спеціальна освіта (Логопедія)

Галузь знань: 01 Освіта/Педагогіка

Кваліфікаційна робота
на здобуття освітнього ступеню магістра

Науковий керівник:

_____ А. І. Кравченко

Кандидат педагогічних наук,
професор кафедри логопедії.

«__» _____ 20__ року

Виконавець:

_____ К.К.Присакау

«__» _____ 20__ року

ЗМІСТ

ВСТУП.....	4
РОЗДІЛ I. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ВИВЧЕННЯ СЛОВНИКА СТАРШИХ ДОШКІЛЬНИКІВ ІЗ ЗАТРИМКОЮ ПСИХІЧНОГО РОЗВИТКУ.....	8
1.1. Словник як об'єкт вивчення мовлення дітей.....	8
1.2. Закономірності формування та розвитку словника у дітей старшого дошкільного віку	12
1.3. Психолого-педагогічна характеристика дітей старшого дошкільного віку із затримкою психічного розвитку.....	18
Висновки до розділу 1.....	26
РОЗДІЛ II. ДОСЛІДЖЕННЯ СФОРМОВАНOSTІ СЛОВНИКА У ДІТЕЙ СТАРШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ З ЗАТРИМКОЮ ПСИХІЧНОГО РОЗВИТКУ.....	27
2.1 Організація та проведення дослідження сформованості словника у дітей старшого дошкільного віку з затримкою психічного розвитку	27
2.2. Методика вивчення словника у старших дошкільнят із затримкою психічного розвитку.....	32
2.3. Результати методики вивчення словника у старших дошкільнят із затримкою психічного розвитку.....	39
Висновки до розділу 2.....	48
РОЗДІЛ III. ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНА ПЕРЕВІРКА ЕФЕКТИВНОСТІ ВИКОРИСТАННЯ ЗАСОБІВ ІНТЕРАКТИВНОЇ ГРИ В ПРОЦЕСІ РОЗВИТКУ СЛОВНИКА ДІТЕЙ СТАРШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ ІЗ ЗАТРИМКОЮ ПСИХІЧНОГО РОЗВИТКУ	49
3.1. Методика розвитку словника дошкільнят із затримкою психічного розвитку засобом інтерактивної гри.....	49
3.2 Оцінка ефективності використання інтерактивної гри для формування словника у дітей дошкільного віку із затримкою психічного розвитку (ЗПР)	56
Висновки до розділу 3.....	60

ВИСНОВКИ.....	62
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	64
ДОДАТКИ.....	69

ВСТУП

Актуальність теми. Вже давно доведено, що мовлення має велике значення для пізнання навколишнього світу, отримання необхідних знань, повноцінного спілкування з оточуючими. Зрозуміло що, для його формування необхідно розвивати і словниковий запас.

Формування словника у дитини це досить тривалий процес кількісного нагромадження слів, засвоєння їх суспільно-значимого сенсу, розвиток умінь користуватися ними в спілкуванні.

Значущою складовою в розвитку лексики дитини є оволодіння значеннями слів, що є головною умовою її інтелектуального розвитку.

У той же час закономірності розвитку дітей дошкільного віку з затримкою психічного розвитку знаходять відображення в недостатньому або порушеному розвитку лексичного складу мовлення, що проявляється в обмеженості їх уявлень про навколишній світ, в труднощах усвідомлення явищ, властивостей і закономірностей навколишнього дійсності.

Вікові норми словникового запасу дітей одного й того віку значно коливаються залежно від соціально-культурного рівня сім'ї, оскільки словник засвоюється дитиною у процесі спілкування. У роботах багатьох авторів (В.К. Воробйової, Т.Б. Філічевої, Є.М. Мастюкової, Б.М. Гріншпуна, В.А. Ковшикова, Н.С. Жуйкової та ін.) наголошується, що у дітей з ЗПР різного генезу характерною ознакою є значні індивідуальні відмінності, які багато в чому обумовлені різним патогенезом (моторна, сенсорна алалія, дизартрія, затримка мовного розвитку).

Такі вчені як Р. І. Лалаєва; Є. С. Слепович; С. Г. Шевченко відзначають бідність словника, різке переважання пасивного словника над активним, невміння розділяти лексичні одиниці за семантичними ознаками, нерозуміння значення узагальнюючих слів і їх неадекватне вживання, внаслідок чого діти не можуть диференціювати узагальнюючі поняття. У словнику дітей із затримкою

психічного розвитку переважають іменники, але є недостатня кількість прикметників і дієслів.

Таким чином, закономірності формування словника у дітей старшого дошкільного віку із затримкою психічного розвитку, які виникають через недорозвинення пізнавальної сфери, представляють актуальність даної проблеми дослідження. Таким дітям необхідно своєчасне проведення корекційної роботи по формуванню словник.

Теоретичне значення нашої роботи полягає у вивченні та уточненні знань про закономірності розвитку словника у дітей старшого дошкільного віку із затримкою психічного розвитку.

Практичне значення нашої роботи полягає в експериментальному дослідженні закономірностей формування словника у дітей старшого дошкільного віку з ЗПР і визначенні на цій основі завдань, напрямів, змісту та організації корекційної роботи з формуванню словника на матеріалі іменників, прикметників і дієслів.

Мета дослідження – теоретично обґрунтувати та експериментально перевірити ефективність використання інтерактивних дидактичних ігор у процесі розвитку словника дітей із затримкою психічного розвитку в умовах освітнього закладу.

Завдання дослідження:

1. Проаналізувати наукову психолого-педагогічну літературу та теоретично вивчити стан та розвитку словника у дітей старшого дошкільного віку із ЗПР.
2. Експериментально дослідити особливості словника у старших дошкільнят із затримкою психічного розвитку.
3. Експериментально перевірити ефективність використання засобів інтерактивної гри в процесі розвитку словника дітей старшого дошкільного віку із затримкою психічного розвитку

Об'єкт дослідження – закономірності формування словника у дітей старшого дошкільного віку із затримкою психічного розвитку.

Предмет дослідження зміст корекційної роботи з формування словника у дітей старшого дошкільного віку з затримкою психічного розвитку.

Елементи наукової новизни одержаних результатів. Обґрунтовано й експериментально перевірено ефективність використання засобів інтерактивної гри в процесі розвитку словника дітей старшого дошкільного віку із затримкою психічного розвитку; проаналізовано особливості збагачення словника у дітей із затримкою психічного розвитку старшого дошкільного віку; визначено стан словникового запасу у дітей старшого дошкільного віку із затримкою психічного розвитку; розроблені засоби інтерактивних ігор з метою використання їх у процесі збагачення словника дітей із затримкою психічного розвитку старшого дошкільного віку в умовах освітнього закладу.

Практичне значення одержаних результатів полягає в тому, що розроблений та апробований комплекс інтерактивних ігор для дітей із затримкою психічного розвитку старшого дошкільного віку в умовах освітнього закладу сприяють підвищенню ефективності збагачення словника дітей із ЗПР.

Результати експериментального дослідження можуть бути використані для вихователів і вчителів інклюзивних та спеціальних закладів освіти, студентів, батьків.

Апробація результатів дослідження Результати дослідження доповідалися під час проведення VI Всеукраїнської студентській науково-практичній конференції «Актуальні питання спеціальної педагогіки, психології та фізичної реабілітації» (листопад, 2022р., м. Суми);

Публікації. Зміст наукової роботи висвітлено у 2 наукових статтях: «Теоретичні основи вивчення словника старших дошкільників із затримкою психічного розвитку» яка була опублікована у збірнику наукових праць VI Всеукраїнської студентській науково-практичній конференції «Актуальні питання спеціальної педагогіки, психології та фізичної реабілітації» (листопад, 2022р., м. Суми); «Дослідження сформованості словника у дітей старшого дошкільного віку з затримкою психічного розвитку» яка була опублікована у

збірнику наукових праць VI Всеукраїнської студентській науково-практичній конференції « Актуальні питання спеціальної педагогіки, психології та фізичної реабілітації» (листопад, 2022р., м. Суми);

Структура й обсяг роботи. Магістерська робота складається із вступу, трьох розділів, висновків до розділів і загальних висновків, списку використаних джерел (62 найменувань) та 7 додатків. Робота містить 2 таблиці та 16 рисунків. Загальний обсяг магістерської роботи складає – 85 сторінок, з них –63 сторінки основного тексту.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ВИВЧЕННЯ ЗБАГАЧЕННЯ СЛОВНИКОВОГО ЗАПАСУ ДІТЕЙ СТАРШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ ІЗ ЗАТРИМКОЮ ПСИХІЧНОГО РОЗВИТКУ

1.1 Словник як об'єкт вивчення мовлення дітей.

Весь комплекс слів в українській мові, її словниковий склад отримали назву – лексика. Поняття «лексика» походить від грецького слова «lexikos», що означає «словниковий», «що відноситься до слова». Галузь лінгвістики, що досліджує лексику, називається лексикологією [8, с. 167].

Лексикологія як розділ лінгвістики виникла нещодавно. Наприкінці ХІХ ст. польський лінгвіст І. А. Бодуен де Куртене, говорячи про становище науки про мовлення, прогнозував, що лексикологія сильно прогресуватиме у розвитку до ХХ століття. В даний час слова цього вченого підтверджуються. Лексикологія як наука активно розвивається та займає суттєве становище у системі дисциплін мовознавства [24, с.156].

Існує лексикологія, яка вивчає шляхи розвитку словникового запасу та лексикологія, яка займається вивченням значень слів, структурою словникового запасу, а також розкриває питання походження слів та їх взаємин у лексичній системі мовлення.

Основною одиницею мовлення є слово. Слово - основна лексична одиниця мовлення, що має один основний наголос, що складається з одного або декількох звуків, що володіє певним значенням і вживаються у мовленні як самостійне ціле [59, с.192].

Для слова характерна фонетична оформленість. Слово передбачає певне звучання, яке складається як мінімум з однієї фонем.

Фонема – мінімальна смислова звукова одиниця мовлення. За словами В. В. Виноградова, фонетична оформленість проявляється в тому, що будь-яке

слово завжди постає як звукова структура, відповідно правил системи мовлення. Слово має і таку властивість як семантична валентність.

Семантична валентність – це здатність слова поєднуватися за сенсом з іншими словами [59, с. 192]. В Українській мові всі слова мають значення.

Отже, слово виражається не тільки у звучанні, а й має певне значення. Саме в цьому полягає відмінність слова від фонем.

Крім того, слово є основною складовою речення, яке пов'язується з об'єктом думки, як із загальним відображенням дійсності. Згодом слово набуває деяких важливих властивостей [4, с. 22]. Від речення та словосполучення, слово, головним чином, відрізняється тим, що має цілісну оформленість, тобто неможливість вставити між словом інші одиниці мови.

Слово виконує такі функції:

1) Номінативна функція. Вона полягає в тому, що слово позначає найменування явищ реальної дійсності, як результат накопичених людиною знань про навколишній світ.

2) Узагальнююча функція. Вона полягає в тому, що слово має не тільки найменування певного предмета, а й узагальнення, за допомогою якого можна зарахувати дане слово до цілої групи однорідних предметів.

Значення слова встановлює його положення у мовній системі. Слово може означати певний об'єкт чи предмет, тобто співвідноситися певним чином, а також може означати безліч предметів, тобто їх сукупність.

Одиниці лексичної системи мовлення можуть бути пов'язані парадигматичними відносинами.

Парадигматичні відносини - це відносини, що позначають взаємне протиставлення між одиницями одного рівня у мовній системі, пов'язаними за змістом. На парадигматичних відносинах формуються парадигматичні ряди - парадигми (ворон – ворона – ворону).

Розрізняють два види парадигматичних відносин: опозитивний та еквівалентний. Опозитивний вигляд позначає відношення між різними функціональними одиницями одного рівня в мовній системі (гора – гори;

гірський – горець; високий – низький), а еквівалентнісний вигляд означає відносини між варіантами однієї функціональної одиниці мовної системи (хоробрий – сміливий; вітер – вітром).

У лексиці є і синтагматичні відносини. Синтагматичні відносини – відносини, що з'єднують одиниці мовлення у тій же послідовності. У зв'язку з цим у синтагматичні відносини входять слова, словосполучення, прості та складні речення [18, с. 235].

Слова можуть поєднуватися в семантичні поля, лексикосемантичні та тематичні групи.

Семантичне поле – найбільш широка парадигма в лексикосемантичній системі, що поєднує слова різних частин мови, які пов'язуються з елементом реальної дійсності та мають спільне значення [18, с. 267].

Відомі дослідники, такі як А.А. Леонтьєв та Н. В. Уфимцева вказують на те, що підбір слова відбувається на базі семантичних зв'язків слова, а вибір слова походить з фонетичних, семантичних, що виникли асоціацій, із семантичного поля [32, с. 95].

Лексико-семантична група слів – велика система слів, пов'язана базовим смисловим компонентом, який може означати класи предметів, ознаки, процеси [18, с. 245].

Наприклад, базовий смисловий компонент лексико-семантичної групи "тварини" включає такі гіперсеми як: ссавці, птиці, риби та ін.

Лексико-семантична група слів складається з низки характеристик:

– включає кілька гіперо-гіпонімічних парадигм (птахи – родові поняття: сова, синиця, яструб – видові поняття);

– до структури лексико-семантичної групи входять антонімічні (об'єднання слів із протилежними значеннями, наприклад добрий – злий), синонімічні (об'єднання слів зі схожими значеннями, наприклад, домінанта – веселий: радісний, сміливий) та тематичні парадигми (об'єднання слів, що мають гіперсеми, наприклад, назви частин тіла, меблів, рослин);

– є протиставлення диференціальної та інтегральної сем. Тематична група слів – це група, яка включає слова, що позначають назви предметів однієї частини мовлення та слова різних частин мовлення, які потрібні для розкриття цієї теми (наприклад, до тематичної групи "одяг" належать слова: кофта, штани, блузка та ін.) [18, с. 167].

Словник - це слова (одиниці мовлення), що позначають предмети, явища, дії та ознаки навколишньої дійсності [47, с. 167-271].

Вивченням словника українського мовлення займалися такі вчені: А. Кримський, М. Грунський, М. Калинович, Є. Тимченко, Л. Булаховський, О. Мельничук., Ю. Н. Караулов, Ю. Д. Апресян, Е. В. Кузнєцова та ін.

Розвиток словникового складу - досить довгий та важкий процес, який нерозривно пов'язаний із історією України. Під час свого тривалого історичного формування словник України постійно змінювався і покращувався, що пов'язано з різноманітною діяльністю людини та життям суспільства загалом.

У зв'язку з виникненням раніше не відомих об'єктів та предметів, з'являються нові поняття і, відповідно, їхнє словесне позначення.

Після того, як деякі явища перестають існувати, слова, що позначають їх, виходять із вживання або змінюють своє значення. У зв'язку з цим важливим аспектом словник України ділиться на активний та пасивний словник.

В активний словник входять слова, що з'являються щодня, зрозумілі всім людям, які знають цю мову. До пасивного словника належать застарілі слова, тобто нині не використовувані, і слова, що з'явилися відносно нещодавно і вживані рідко. Друга група отримала назва – неологізми.

На сьогоднішній день у психологічній та психолінгвістичній літературі наголошується, що передумови мовного розвитку дітей характеризуються двома найважливішими чинниками. Перший фактор – це взаємозв'язок дитини з предметами та явищами дійсності з допомогою немовної предметної діяльності, тобто через конкретне сприйняття навколишнього світу.

Другий фактор розвитку мовлення характеризується спілкуванням дорослих з дитиною у вигляді мовної діяльності. Вікові норми словникового запасу дітей коливаються у зв'язку з рівнем суспільно-культурного розвитку сім'ї. Під час спілкування у дитини відбувається збагачення словника, і воно обумовлюється соціальним оточенням, у якому виховується дитина.

Таким чином, лексика включає безліч одиниць мови, їх становище у системі мовлення, відносини з-поміж них. Саме у словниковому запасі людини відбивається накопичений досвід пізнання навколишнього світу.

1.2 Закономірності формування і розвитку словника у дітей старшого дошкільного віку

Формування словника у дитини це тривалий процес кількісного нагромадження слів, засвоєння їх суспільно-значимого сенсу, розвиток умінь користуватися ними в певних умовах спілкування. Формування словника безпосередньо пов'язане з розвитком мислення та інших вищих психічних функцій, а також з формуванням всіх компонентів мовної системи, фонетико-фонематичного і граматичного стану мовлення.

Значущою складовою в розвитку лексики дитини є оволодіння дитиною значеннями слів. Накопичення словника є головною умовою інтелектуального розвитку, так як досвід, що присвоюється дитині під час її розвитку, відтворюється в мовній формі і в першу чергу в значеннях слів. У той же час формується операційна сторона мислення, так як засвоєння семантики слова здійснюється на основі розумових операцій (аналізу, синтезу, узагальнення).

Накопичення словникового запасу виховує у дітей інтерес до змістовної сторони слів, їх значення, а також до взаємозв'язків слів з іншими словами, тому як в зв'язного мовлення значення окремого слова зв'язується зі значенням всього висловлювання.

Навчання дітей дошкільного віку українській мові включає в себе розвиток і вдосконалення монологічного та діалогічного зв'язного мовлення, які

формуються у дитини в сім'ї, а також в дошкільному освітньому закладі. Але поставлені завдання вирішуються тільки при умові, що у дитини істотно сформований словниковий запас і граматичний стан мовлення.

Крім того, на думку Л. С. Виготського, словниковий запас в онтогенезі збагачується під час того, як дитина знайомиться з навколишньою дійсністю, що стає початковою функцією мовлення [9, с. 367]. Це знайомство з новими об'єктами і предметами, їх властивостями.

Щоб дитина дізнавався про предмети і називала їх за допомогою слів, їй необхідно вивчати їх в реальній дійсності та взаємодіяти з дорослими за допомогою ситуативного спілкування.

Спілкування спочатку є обмеженим і емоційним. Дорослий хоче увійти в контакт з дитиною і зрозуміти її потреби. Далі дорослий знайомить дитину зі знаковою мовною системою, використовуючи доступні і зрозумілі слова. Дитина усвідомлено приєднується до спілкування за допомогою мовлення [28, с. 88].

Перші слова, взяті з мовлення дорослих, дитина вимовляє невірно, не ставлячи їх у потрібну граматичну форму, а формує своє власне висловлювання.

Словник-це слова(основні одиниці мовлення), що позначають предмети, явища, дії і ознаки навколишньої дійсності.

Те, як розвивається словник у дітей досліджували безліч науковців, серед них виділяються: Н. С. Валгина; Е. Н. Винарская; А. Н. Гвоздьов; Н. В. Жинкін; М. М. Кольцова; Д. Е. Розенталь; М. І. Фоміна; С. Н. Цейтлін; та інші.

Беручи до уваги те, що активний словниковий запас формується під час спілкування з близькими дорослими, його обсяг у дітей одного віку може бути різним.

За результатами проведених в 1948 році досліджень Е. А. Аркіна, були встановлені такі відомості про збільшення словникового запасу у дітей: один рік - 10 слів, 1,6 року-40 слів, два роки-300 слів, 3,6 року - 1100 слів, чотири роки-1920 слів. Крім цього, наводяться дані про те, що словниковий запас

дитини диференціюється по різних частинах мови: іменники, прикметники, дієслова, прислівники, числівники, прийменники, частки і вигуки [3, с. 264].

А. Н. Гвоздьов відзначав у своїх дослідженнях те, що дитина, під час ігрової діяльності засвоює слова, що позначають іграшки і дії з ними. Крім того, дитина бачить дії, який виконує дорослий в звичайному житті. Отже, раніше всього в словнику дітей з'являються іменники і дієслова, тобто назви предметів і дій.

А. Н. Гвоздьов вказував, що у іменників виникають відмінкові закінчення: « - у» - позначає об'єкт дій; «- е (- і)» – місце дії; «-е, -і» - позначає особу, на яку спрямована дія; «-а» - позначає частину цілого і ін.

Назви дій, тобто дієслова з'являються майже одночасно з іменами іменниками, але при формулюванні реченні перші не вживаються. З'являються в мовленні дієслова зазвичай застосовуються в невизначеній формі, тобто у формі інфінітива. У зв'язку з цим протягом деякого часу дієслово не узгоджується з словом що відносяться до нього іншої частини мовлення. Тільки тоді, коли дитина засвоює дві або три форми одного дієслова (наприклад, взяти- візьми – взяв), починається узгодження дієслова з іменниками в числі, а потім у роді і особі. З початком розвитку словозміни дієслів їх кількість в словнику дорівнює п'ятдесяти слів [11, с. 93].

Далі в мовленні дитини починають з'являтися назви ознак предметів, тобто з'являються іменні прикметники. У два роки в словниковому запасі дітей їх налічується близько 23 слів, в основному це якісні прикметник. Вони характеризують такі ознаки предметів, як величина, обсяг, колір, смак і. т. д. Потім в мовленні дитини після 2 років 6 місяців з'являються і присвійні прикметники. Значно пізніше виникають відносні прикметники.

Однак крім того, що словниковий склад у дитини збагачується граматичними категоріями, величезну роль в його формуванні відіграє розуміння значень слів.

Л. С. Виготським були відзначені два етапи формування значень слів: смислове і системне [9, с. 207].

Формування смислового значення слова полягає в тому, що на кожному періоді розвитку дитини, слово, що відноситься до одного і того ж предмету, знаходить новий сенс. Слово змінюється, збагачує систему зв'язків, що стоїть за ним, і в ході розвитку дитини змінюється значення слова.

Що стосується формування системного значення слова, воно пов'язане з зміною психічних функцій, які розвиваються в процесі пізнавальної діяльності дитини.

Крім цього, Л. С. Виготський вказав на ще один важливий аспект в розвитку у дитини значення слова. Це формування понять. Їм було виділено ряд етапів формування понятійного узагальнення у дітей. Перший етап полягає в тому, що розвиток структури понять бере початок з розвитку зразкових образів, а потім відбувається другий етап - етап помилкових понять або, по-іншому, псевдозрозуміння. У зв'язку з цим значення слова переходить від конкретного, визначеного до абстрактного, відвернений.

Проаналізувавши формування значення слова в процесі розвитку дитини, Л. С. Виготський писав: «Мовлення і значення слів розвивалися природним шляхом, і історія того, як психологічно розвивалося значення слова, допомагає висвітлити до певної міри, як відбувається розвиток знаків, як у дитини природним чином виникає перший знак, як на основі умовного рефлексу відбувається оволодіння механізмом позначення» [9, с. 184].

Слово може набувати значення і змінюватися в залежності від інтонації вимовленого висловлювання. Воно може означати іронію, насмішку, сарказм, похвалу.

За даними А. Л. Леонтьєва, Н. Я. Уфимцевої, С. Д. Кацнельсона виділяються основні елементи значення слів:

- денотативний елемент, який виражає специфіку позначуваного денотата (предмета або об'єкта);
- понятійний або смисловий елемент, який виражає розвиток понять і зв'язків слів за змістом (семантиці);
- контекстуальний елемент, позначає вживання слова в контекст;

- конотативний елемент, який виражає емоційне ставлення мовця до слова [14, с. 12-20].

Дослідники відзначають, що дитина в своєму розвитку спочатку визначає зв'язок певного предмета з його позначенням, тобто опановує денотативний елемент значення слова, далі, під час розвитку розумових операцій, дитина опановує понятійним елементом значення слова [32, с. 95].

Потім у дитини поступово відбувається розвиток і контекстуального елемента значення слова.

У дітей в старшому дошкільному віці лексика і інші елементи мовної системи знаходяться вже на такому рівні, що вивчаєме мовлення насправді стає рідною, виникає шанобливе ставлення до неї. До 6 - 7 років словник є сформованим, а конкретизація значення слів поки знаходиться в стадії розвитку. Пов'язано це з тим, що дитина продовжує пізнавати навколишній світ, і, крім цього, у неї формується естетичне ставлення до слова і мовлення.

Л. П. Федоренко говорив, що приблизно до 5 років дитина засвоює за змістом слова, що позначають родові поняття, наприклад рослини: трава, квіти; колір: червоний, чорний, білий; тварини: собака, кішка, заєць. Ці родові поняття становлять велику ступінь узагальнення [57, с. 112].

Велику роль у формуванні лексичної системи і семантичних полів грає зміна характеру асоціативних реакцій. Т. Н. Наумової був проведений спрямований асоціативний експеримент з дітьми дошкільного віку 4 і 6 років, який показав високий ступінь стереотипних реакцій на стимульні слова. Нею було відзначено високий рівень стереотипності у дітей 6 років, на відміну від дітей 4-х років. Т. Н. Наумова на цьому етапі даний прояв вказував на інтенсивний розвиток у дітей важливих аспектів значення слів [28].

Н. В. Серебрякова, посилаючись на аналіз розвитку словесних асоціацій у дітей дошкільного віку 5-8 років, виділила три етапи розвитку семантичних полів:

1) перший етап полягає у відсутності семантичних полів і в несформованості лексичної системності у дитини. Діти спираються на чуттєве

сприйняття навколишніх предметів, і у них преважають найменування цих предметів (кішка, кубик). Значення слів міститься в значенні словосполучень. Добре розвинені синтагматичні асоціації (кішка - нявкає).

2) Другий етап характеризується розвитком зв'язності слів, різних за змістом, та володіння ситуативним зв'язком. У дитини переважають предметні тематичні асоціації, пов'язані з образними уявленнями дитини про навколишню дійсність: дерево-листя тощо. організація семантичного поля поки ще не до кінця сформована.

3) на третьому етапі відбувається формування понять і класифікація предметів і об'єктів [55, с. 31-38].

На підставі даних Н. В. Серебрякової про етапи розвитку семантичних полів виділяються види словесних асоціацій, які більш властиві дітям 5 – 8 років:

- синтагматичні асоціації-вид асоціацій, що виникає тоді, коли стимульне слово і слово-реакція утворюють словосполучення (Зелена, трава-зелена трава; вовк, злий-Злий Вовк тощо.);

- парадигматичні асоціації - такий вид асоціацій, при якому стимульне слово розрізняються одним і більше семантичною ознакою (дерево-дуб, тварина-собака, іграшка-лялька тощо.);

- тематичні асоціації-це асоціації, що виникають тоді, коли стимульне слово розрізняються за кількома семантичними властивостями. Ці асоціації подібні до парадигматичних – визначають відносини одного семантичного поля;

- словотвірні асоціації-слова-реакції утворюються від шуканого слова, наприклад, слова-реакції і стимульні слова відносяться до однієї частини мови (привозити-відвозити) або відносяться до різних частин мови (сумно-сумний);

- граматичні асоціації-асоціації граматичних форм одного слова. Найбільш часто слова-реакції виникають у формі множини (собака – собаки, тарілка – тарілки, іграшка – іграшки тощо.);

- Фонетичні асоціації-нечасто зустрічаються у дітей , коли стимульне слово подібно слову-реакції за звучанням, але при цьому смисловий зв'язок між ними немає (стіл-стілець тощо.);

- випадкові асоціації-це такі асоціації, при яких стимульне слово і слово-реакція не мають абсолютно ніяких зв'язків, ні граматичних, ні семантичних, а також не мають фонетичного подібності (кішка – мама; стіл – книга тощо.). Діти, на стимульне слово, найбільш часто відповідають назвами предметів навколишнього дійсності.

Таким чином, методи пошуку асоціативних реакцій у дітей, мають психічний і мовленнєвий розвиток в межах норми, змінюється в процесі дошкільного періоду.

Розвиток словника у дитини дошкільного віку пов'язано з розвитком процесів словотворення, так як в цей час, словниковий запас дитини стрімко розширюється за рахунок слів, утворених від інших слів або словосполучень.

1.3. Психолого-педагогічна характеристика дітей старшого дошкільного віку із затримкою психічного розвитку

Затримка психічного розвитку-уповільнена швидкість формування психічних функцій, стійкий стан незрілості особистісної, емоційно-вольової сфер і поведінки. Даний стан характеризується незначними відхиленнями в пізнавальній діяльності, але за своїм розвитком має відмінності від розумової відсталості. Має здатність до компенсації і до зворотнього розвитку [53, с. 64].

Питання про інтелектуальні порушення у розвитку психіки отримали особливу значимість за кордоном і в Україні в другій половині XX століття. Це було пов'язано з тим, що наука і техніка мала дуже активне розвиток, і ускладнювалися програми навчання і виховання. Згодом з'явилася велика кількість дітей, що мають проблеми в засвоєнні цих програм. Педагоги були дуже стурбовані цим і намагалися зрозуміти, в чому причина неуспішності

дітей. Дуже часто у дітей діагностували розумову відсталість і відправляли їх до спеціальних установ, які виникли на території України в 1908 – 1910 роках XX століття.

Проте, при клінічному обстеженні дітей, погано засвоюючи загальноосвітню програму, не були виявлені особливі прояви, властиві розумовій відсталості. Дану проблему стали розглядати більш серйозно. У 50 – ті-60-ті роки XX століття під керівництвом М. С. Певзнер було розпочато багатосторонній аналіз факторів неуспішності дітей. Було проведено комплексне клініко-психологопедагогічне обстеження дітей з труднощами в навчанні з різних освітніх установ всієї країни. На основі отриманих даних був здійснений аналіз проблеми, що допомогло зрозуміти особливості розвитку дітей із затримкою психічного розвитку (ЗПР) [41, с 26-30].

Як показали дослідження, діти із затримкою психічного розвитку не мають серйозних порушень розвитку, наприклад, важких порушень мовлення, порушень слуху, зору, опорно-рухового апарату. Однак у таких дітей спостерігаються проблеми в соціальній адаптації внаслідок різних факторів. Ці проблеми зазвичай обумовлюються порушенням окремих психічних функцій, недорозвиненням моторики, труднощами у час занять. Дані фактори не заважають дітям освоювати загальноосвітню програму повною мірою, але вимагають створити спеціальні умови для їх адаптації до особливостей дитини з ЗПР.

При створенні спеціальних умов і при своєчасній організації корекційно-педагогічної допомоги може бути неповне, а часом і абсолютне подолання даного порушення.

Затримка психічного розвитку-це відхилення, при якому у дітей відбувається недорозвинення психічних, психологічних і фізичних функцій, що створює перешкоди при виконанні різних видів діяльності.

Існує дуже багато причин виникнення затримки психічного розвитку. Всі вони діляться на три великі групи: біологічні, соціальні та психологічні.

Біологічні фактори також діляться на дві групи: медико-біологічні і спадкові.

Медико-біологічні причини включають в себе органічне ураження центральної нервової системи в зв'язку з несприятливим перебігом вагітності і важкими пологами. Молодий або похилий вік матері, різні соматичні захворювання і неправильне протікання вагітності та пологів можуть призвести до виникнення внутрішньоутробної патології.

До спадкових причин, що призводять до ЗПР, відносяться вроджене і набуте недорозвинення центральної нервової системи дитини.

До групи соціальних факторів появу ЗПР у дітей відносять негативні психосоціальні причини, які можуть погіршити затримку психічного розвитку:

- небажана вагітність;
- відсутність одного або обох батьків;
- постійні конфлікти в сім'ї через різні підходи до виховання;
- асоціальний спосіб життя в сім'ї;
- неосвіченість батьків;
- малозабезпеченість і неблагополуччя сім'ї;
- несприятливі екологічні умови (міський шум, пил, промислові підприємства та ін.).

Крім біологічних і соціальних факторів існують ще й психологічні чинники, що сприяють виникненню ЗПР у дітей:

- характерні риси сім'ї та види сімейного виховання;
- психічна і соціальна депривація дитини;
- перебування дитини в стресових умовах.

Виходячи з різних причин виникнення ЗПР були розроблені різні класифікації ЗПР.

Г. Є. Сухарева, спираючись на етіопатогенетичний принцип, акцентує увагу на таких формах затримки психічного розвитку, як:

- ЗПР у зв'язку з негативними факторами навколишнього середовища та виховання або у зв'язку з психопатоподібними розладами і психопатією;

- ЗПР в результаті соматичних захворювань;
- ЗПР у зв'язку з різними видами інфантилізму;
- ЗПР у зв'язку з порушенням аналізаторних систем, мовлення, читання та письма;
- ЗПР у зв'язку із залишковими проявами інфекцій та травм нервової системи [49, с. 227].

М. С. Певзнер виділив наступні варіанти ЗПР: при різного виду інфантилізмі; при церебрастенії; при порушеннях зору, слуху, мовленні; недоліки в поведінці [49, с. 272].

Особливо популярною є класифікація К.С. Лебединської. Вона виділяє чотири види затримки психічного розвитку:

- конституціонального генезу-ЗПР виникає на тлі генетичних факторів: конституція тіла, програм розвитку, яка передбачає більш пізнє дозрівання психіки і тіла, погане харчування матері під час вагітності;
- соматогенного генезу-ЗПР виникає на тлі соматичних захворювань: інфекцій, захворювання внутрішніх органів;
- психогенного генезу-ЗПР виникає на тлі зовнішніх соціально-психологічних факторів (депривація, стрес);
- церебрально-органічного генезу-ЗПР виникає внаслідок пошкодження головного мозку [1, с. 245].

У спеціальній педагогіці термін "затримка психічного розвитку" визначає запізнювання у формуванні пізнавальної діяльності дитини.

В. П. Зінченко і Г.А. Репіна у своїх працях виділили досить низьку ступеней розвитку сприйняття у дітей з ЗПР, на відміну від дітей з нормальним розвитком [17, с. 215].

Це виражається в потребі тривалого за часом етапу отримання та переробки інформації, у відсутності або недостатності знань про навколишню дійсність, в труднощах при впізнаванні предметів поруч, зображень. Діти з ЗПР не можуть відрізнити властивості предметів, нерідко змішують однакові за написанням букви, не можуть визначити поєднання букв. Е. С. Сліпович

розвиток навчальних навичок у дітей з ЗПР співвідносить з недорозвиненням зорового, слухового сприйняття і відносить ці прояви до однієї з причин труднощів у навчанні дітей з ЗПР [53, с. 64].

У дітей цієї групи погано розвинені просторові відносини, наприклад, орієнтування в просторі довгий час відбувається на рівні практичних дій. Потім проблеми можуть з'явитися і під час виконання просторових розумових операцій.

Л. І. Переслена та інші вчені відзначають, що у дітей з ЗПР спостерігаються специфічні властивості уваги: проблеми при перемиканні, розподілі уваги, низький рівень концентрації, а також нерівномірність і загальмованість формування стійкості уваги.

На думку Г. М. Понарядової, виникнення даних порушень уваги пояснюється недорозвиненням інтелектуальної діяльності дітей із ЗПР і недостатнім розвитком самоконтролю, відповідальності та інтересу до отримання знань. Ці недоліки мають вікові та індивідуальні відмінності [53].

Основним показником затримки психічного розвитку є порушення такої психічної функції, як пам'ять. Вона характеризується зменшенням продуктивності запам'ятовування і її нестійкістю, переважанням мимовільної пам'яті над довільною, а також переважанням образної пам'яті над словесно-логічною. Крім цих специфічних особливостей розвитку пам'яті у дітей з ЗПР спостерігаються труднощі самоконтролю під час запам'ятовування і відтворення інформації, низька пізнавальна активність і працездатність в процесі запам'ятовування і відтворення, нездатність користуватися раціональними способами запам'ятовування, низький обсяг опосередкованого запам'ятовування. Найкраще у дітей з ЗПР сформована механічна пам'ять. Як відзначають Т. В. Єгорова, П. Г. Піддубна, діти швидко забувають вивчений матеріал, що говорить про недостатню сформованості короточасної пам'яті [53, с. 64].

У дітей з ЗПР спостерігається запізнювання у формуванні видів мислення-наочно-дієвого і наочно-образного, і відзначаються особливості їх розвитку.

У роботах З. І. Калмикової, Т. А. Стрекалової, С. А. Будинкевіча зазначено, що у дітей із затримкою психічного розвитку на низькому рівні сформовано аналітико-синтетичну діяльність (аналіз і синтез) [53, с. 64].

Під час здійснення аналізу властивостей предметів або явищ діти називають прості, елементарні властивості, часто неправильно. При розгляданні будь-якої ілюстрації діти не можуть виділити всі зображені ознаки.

У дітей виникають труднощі під час угруповання родових понять. Як правило, даний процес залежить від обсягу певного матеріалу, яким володіє дитина. Але дітям з ЗПР складно включати одне і те ж поняття в різні групи, що відтворюють різноманітні взаємовідносини між явищами навколишнього світу.

Зазвичай у дошкільнят із затримкою психічного розвитку при вступі до освітніх закладів не сформовано словесно-логічне мислення. Здійснити необхідні розумові операції на цьому рівні діти не здатні.

За відомостями Н. А. Менчинської, у дітей з ЗПР знижена пізнавальна активність, що позначається на відсутності у дітей зацікавленості явищами навколишньої дійсності. Діти рідко задають питання про властивості предметів або задають питання, але про поверхневі властивості предметів [53, с. 25].

Зниження пізнавальної активності виражається у ставленні дітей до предметів і явищ, що мають другорядне значення для дитини. Це підтверджує брак знань у дітей про предмети і явища реальної дійсності, які вони отримують за допомогою спілкування з дорослими, а також з різних джерел інформації.

У дітей з ЗПР проявляються деякі особливості при виконанні будь-якого виду діяльності: неорганізованість, відсутність цілеспрямованості дій, зниження вербальної активності, імпульсивність, порушення послідовного контролю над виконуваною діяльністю.

Діти часто виконують роботу, що не відповідає запропонованому прикладу, не бачать власних помилок, навіть після вказівки на них дорослим.

Ще однією з особливостей розвитку дітей із затримкою психічного розвитку є зниження необхідності в спілкуванні з дорослими і з однолітками.

3. Тржесоглава та інші зарубіжні вчені виділили головну особливість у розвитку особистості дітей дошкільного віку з затримкою психічного розвитку – це порушення в емоційно-вольовій сфері. До них відносяться емоційна нестійкість, слабкий самоконтроль в процесі діяльності, агресія і провокація, нездатність знайти спільну мову з однолітками під час ігрової та навчальної діяльності, постійні перепади настрою, наявність страхів, занижена або завищена самооцінка. Часто діти йдуть проти волі батьків, не можуть визначити свою соціальну роль, мають складнощі в розумінні міжособистісних відносини. На думку М. Вагнерової, дані прояви говорять про відсутності у дітей з ЗПР соціальної зрілості [53].

Виділяється ще одна особливість затримки психічного розвитку, яка важлива в діагностиці розвитку дошкільнят. Це не сформованість ігрової діяльності. Було проведено дослідження поведінки дітей старшого дошкільного віку з ЗПР в грі. Результат показали, що у дітей відсутні всі елементи сюжетно-рольової гри: сюжет розвивається строго в рамках гри; вся структура гри, взаємини дітей в ній, дії і ролі бідні; гра протікає швидко, зазвичай без інтересу і творчості дітей. Труднощі виникають через те, що діти з ЗПР погано володіють навичками уяви, не мають мотивації до гри. У них не здійснено перехід від предметно маніпулятивного виду діяльності до ігрового. Все це пов'язано з недостатньою сформованістю знань і умінь.

У дітей даної категорії відзначаються мовні порушення: словникового запасу, відсутність більшості понять, узагальнень, проблеми в осмисленні і застосуванні деяких слів, труднощі в супроводі дій мовленням. У дітей запізнюється формування контекстного мовлення, внутрішнього мовлення. Ці прояви ускладнюють самоконтроль і регуляцію в різних видах діяльності.

Крім цих труднощів, діти з ЗПР не володіють навичкою переказу, не можуть скласти зв'язний розповідь по одній сюжетній картинці або по серії

картин, не можуть описати конкретний предмет. При перерахуванні зображених предметів на картині, діти допускають грубі граматичні помилки.

Характерна риса дітей із затримкою психічного розвитку-це сугестивність, відомість і тенденція до наслідування.

Більш докладно особливості розвитку дітей із затримкою психічного розвитку вивчали Т.А. Власова і М. С. Певзнер. Головними особливостями дітей з ЗПР є некритичність до своїх недоліків, відсутність організації діяльності, неадекватна самооцінка, низька мотивація до діяльності, тобто проявляються порушення в емоційному розвитку.

Таким чином, дослідження специфіки розвитку пізнавальної та особистісної сфери дітей із затримкою психічного розвитку виявити проблеми поведінки таких дітей і причини труднощі їх навчання [49, с. 272].

ВИСНОВКИ ПО РОЗДІЛУ 1

У дітей дошкільного віку з ЗПР формується певна конструкція взаємопов'язаних операцій з мовними компонентами, навідмінно від дітей дошкільного віку з нормальним розвитком. У них в процесі розвитку мовлення накопичуються окремі дії з компонентами мовлення, що не належать до мовної системи. Це призводить до затримки мовного розвитку, несформованості лексичної системи, а також до гальмування розвитку такої функції мовлення, яка пов'язана з позначенням групи подібних за ознаками предметів.

Багатьма вченими проводилися дослідження, результати яких підтверджують те, що у дітей дошкільного віку із затримкою психічного розвитку є недорозвинення лексичного компонента мовленевої системи. У них спостерігається мізерний словниковий запас з переважною побутової лексики, переважно розвинений пасивний словник, суттєві труднощі спостерігаються при використанні деяких частин мови, особливо, іменних прикметників.

У дітей даної категорії відзначаються і такі мовні порушення як : відсутність більшості понять, узагальнень, проблеми в осмисленні і застосуванні деяких слів, труднощі в супроводі дій мовленням. У дітей запізнюється формування контекстного мовлення, внутрішнього мовлення. Ці прояви ускладнюють самоконтроль і регуляцію в різних видах діяльності. Характерна риса дітей із затримкою психічного розвитку-це сугестивність, тенденція до наслідування.

РОЗДІЛ 2

ДОСЛІДЖЕННЯ СФОРМОВАНOSTІ СЛОВНИКА У ДІТЕЙ СТАРШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ З ЗАТРИМКОЮ ПСИХІЧНОГО РОЗВИТКУ

2.1 Організація та проведення дослідження сформованості словника у дітей старшого дошкільного віку з затримкою психічного розвитку

Як показують дослідження закономірностей формування усного мовлення дошкільнят із затримкою психічного розвитку, рівень його розвитку дозволяє дітям здійснювати повсякденне спілкування. Їх мовлення не має порушень звуковимови та порушень граматичної сторони мови. Тим не менш, через недостатню рухливість артикуляційного апарату, усне мовлення таких дітей зазвичай нечітке, змашене.[38]

С. Г. Шевченко та Н. А. Нікашина під час вивчення дітей із ЗПР виявили у них бідність словникового запасу. Це пояснюється тим, що діти помилково розуміють деякі значення предметів та явищ у зв'язку з обмеженістю уявлень про навколишній світ. Дошкільнята із ЗПР неправильно застосовують слова в контексті, що пов'язано з відсутністю у словнику слів, що позначають ці предмети та явища [26, с. 88].

С. Г. Шевченко провів вивчення ступенів освоєння дошкільнятами узагальнюючих понять. У своєму дослідженні він виділив 27 груп узагальнюючих понять, які об'єдналися у три розділи: світ рослин (Овочі, фрукти, квіти, ягоди, дерева, гриби); побутові предмети та предмети праці (посуд, взуття, одяг, меблі, робочі інструменти, головні убори, музичні інструменти, транспорт, світ тварин (риби, птиці, ссавці, комахи); електричні прилади, робочі машини, речі для навчання, зброя, харчові продукти, іграшки, новорічні прикраси, настільні ігри, спортивні предмети). Дітям потрібно було виконати три типи завдань.

Перше завдання полягало в тому, що вони мали вибрати певні назви предметів до узагальнюючого поняття.

Виконання другого завдання полягало в тому, що діти повинні були дати узагальнюючу назву групі предметів.

У третьому завданні діти повинні дізнатися окремі предмети та виділити їх істотні ознаки.

На підставі вивчення ступенів освоєння дошкільнятами узагальнюючих понять було підбито підсумки щодо виконання дітьми із ЗПР кожного завдання.

За результатами виконання першого завдання на пошук певного позначення предмета до узагальнюючого поняття було виявлено наступні недоліки: мізерний словниковий запас, недостатні зв'язки узагальнюючого поняття з поняттями певного значення. Багато дітей із ЗПР змогли знайти до 27 родових понять лише від 100 до 170 найменувань певних предметів.

Аналіз результатів показав, що рівень визначеності узагальнюючих понять зумовлюється характером цих понять. Найбільше кількість конкретних понять належала до таких узагальнюючих понять, як іграшки, посуд, одяг. Водночас найменша кількість конкретних понять було віднесено до продуктів харчування, птахів, квітів, грибам, навчальним предметам, комахам, деревам, риbam, тваринам, овочам [30, с. 453].

Спираючись на проведені уже досліджень словника дітей із ЗПР ми провели власний констатуючий експеримент. Метою нашого констатуючого експерименту є виявлення закономірностей сформованості словника у дітей старшого дошкільного віку із затримкою психічного розвитку.

Для досягнення поставленої мети експерименту були встановлені наступні завдання:

- 1) проаналізувати спеціальну педагогічну, лінгвістичну та методичну літературу з проблеми дослідження.
- 2) підібрати методику для дослідження рівня розвитку словника у дітей старшого дошкільного віку з ЗПР.

3) на основі експериментального дослідження вивчити особливості розвитку словника у дітей старшого дошкільного віку з ЗПР, порівнюючи їх з однолітками, що мають нормальний розвиток.

4) провести кількісний і якісний аналіз результатів констатуючого експерименту.

Для того щоб вирішити поставлені завдання, використовувалися такі методи дослідження:

1) Теоретичні – вивчення педагогічної та лінгвістичної літератури з проблеми дослідження.

2) Емпіричні – бесіда, спостереження, констатуючий експеримент.

3) Порівняльні – виявлення подібностей і відмінностей отриманих даних двох груп.

4) Інтерпретаційні – кількісний і якісний аналіз отриманих результатів дослідження.

Дослідження словника у дітей дошкільного віку проводилося в чотири етапи.

На першому етапі здійснювалося вивчення спеціальної літератури з проблеми дослідження, що дозволило встановити певну мету, завдання і методи дослідження.

На другому етапі проводився вибір методики констатуючого експерименту. Для цього були підібрані необхідні наочні і мовленнєві матеріали, продуманий процес проведення методики і встановлені чіткі інструкції до завдань.

Третій етап полягав у проведенні експериментального дослідження з поставленої проблеми за допомогою підібраної методики.

Експериментальне дослідження проводилося в першій половині дня, окремо з кожною дитиною, під час організованих занять, кожне з яких тривало 25 хвилин. В процесі проведення констатуючого експерименту всім дітям були запропоновані однакові завдання.

Четвертий етап полягав у кількісному та якісному аналізі отриманих експериментальних даних та узагальненні результатів дослідження.

Експериментальне дослідження проводилося в закладі дошкільної освіти (ясла-садок) № 12 «Олімпійський Сумської міської ради за адресою: вул. Нижньосириватська 29. м. Суми.

Експеримент проводився в старшій Б групі для дітей з ЗПР «Дзвіночки», в окремо наданому кабінеті вчителя-логопеда. В експерименті взяло участь 10 дітей.

З метою отримання даних про психолого-педагогічну характеристику розвитку дітей дошкільного віку було здійснено спостереження за ними в навчальній, ігровій та самостійній діяльності.

Спостереження проводилося протягом двох днів. Під час навчальної діяльності практично всі дошкільнята з ЗПР не бажали звертатися за допомогою до своїх однолітків, часто не показували свої зошити іншим, не хотіли ділитися олівцями, фломастерами або іншими навчальними предметами. Після бесіди з вихователем групи з'ясувалося, що діти найчастіше звертаються за допомогою до нього або, якщо не звертаються, то відмовлялися виконувати дані їм завдання і вправа. Можна відзначити, що у дітей з ЗПР низька самостійність і невпевненість в правильному виконанні завдань, а також проявлявся епізодичний негативізм.

Провівши опитування вихователя ми дізналися що, для дітей характерне відволікання, непосидючість, зниження працездатності, нестійка увага, недорозвинення слухової, довільної пам'яті, нестійкість емоційно-вольової сфери: у них без особливих причин гарний настрій змінюється на поганий, під час занять малюванням, аплікації у більшості дітей спостерігалися відхилення в розвитку дрібної моторики кистей і пальців рук. Виявилися неточність і незручність рухів, зайва м'язова напруга.

Спостерігаючи за дошкільнятами з ЗПР в ігровій діяльності, було помічено, що деякі діти не поступаються один одному іграшки, якщо іграшки забирають без їх дозволу, діти ображаються, підвищують голос, вередувати.

Троє дітей не хотіли брати участь в іграх, а сиділи окремо і грали зі своїми іграшками. На прохання вихователя покликати цих дітей в гру, ніхто з дошкільнят не відгукнувся, крім однієї дівчинки. Вона покликала їх грати, але вони не захотіли йти і продовжували сидіти осторонь.

Таким чином, під час спостереження за дітьми нами відзначено, що у дітей відзначається низька потреба в спілкуванні з однолітками, виявляється по-різному. Це може бути конфліктність, озлобленість, настирливість, замкнутість; спостерігається низька ефективність спілкування дітей один з одним у всіх видах діяльності; вони невпевнені в собі, у багатьох зустрічається занижена самооцінка, відсутність мотивації до спілкування.

У періоди ігрової діяльності у чотирьох дітей були виявлені порушення рухової сфери, особливо координації. Складність виникали через недостатню здатність до швидкої дії, виявляється в труднощах максимального утримування темпу виконання рухів і в підвищенні часу прояву рухової реакції. Також дітям було важко утримувати рівновагу.

Вихователю часто дуже складно організувати спільну гру з дітьми, так як багато дітей відмовляються грати, замикаються в собі. Інша частина дітей іноді провокують конфлікти з однолітками під час гри, тому що не можуть зрозуміти правила гри. Вихователь зазначає, що деякі діти з ЗПР були не в змозі виконувати обрану ними роль в сюжетно-рольовій грі.

При спостереженні за дошкільнятами в самостійній діяльності було виявлено, що у багатьох дітей виявлялася рухова розгальмованість. Вони не цілеспрямовано бігали по групі, не могли тривалий час виконувати будь-які завдання.

Одна дитина навпаки рухався мало, рухи його були некоординованими, млявими, він часто сидів, нічим не займався, не зацікавлювався іграшками. У деяких дошкільнят виникали труднощі з самообслуговуванням. Вони важко надягали одяг, застібали гудзики, зав'язували шнурки на взутті. При невдалому виконанні дій, просили допомоги у дорослого. Можна зробити висновок, що у

дітей з ЗПР не до кінця сформовані навички самообслуговування, культурно-гігієнічні навички.

Крім цього, під час спостереження за дітьми з ЗПР виявилося, що обсяг словникового запасу у них обмежений, особливо активний словник. Часто відзначалися труднощі під час пошуку потрібних слів, позначаючих понять, відомих дитині. Також виникали складнощі в визначення просторово-часових та інших понять, було виявлено недорозвинення фонематичного сприйняття, що проявлялося в труднощах фонематичного аналізу.

2.2. Методика вивчення словника у старших дошкільнят із затримкою психічного розвитку.

При складанні методики констатуючого експерименту та проведенні дослідження стану лексичного компоненту мовлення у дошкільнят, враховувалися сучасні лінгвістичні та психолінгвістичні уявлення про слово, структуру значення слова, закономірності формування лексики в нормальному онтогенезі, особливості лексичного розвитку дошкільнят з ЗПР.

Результати досліджень вітчизняних та зарубіжних авторів, присвячені проблемі оволодіння лексикою, показують, що слово як елемент системи мовлення посідає центральне місце у процесі формування усвідомлення. Відомо, що розвиток мовлення дитини має соціально-історичну обумовленість: у міру знайомства дитини з новими явищами дійсності, предметами, ознаками предметів та дій збагачується і її словник. На думку багатьох вчених (Л.С. Виготського; А. М. Леонтьєва; О. Р. Лурії, та ін.) в онтогенезі відбувається збагачення змісту значення слова від фіксації ефектних станів до позначення складних систем логічних відносин. У той момент, коли дитина вперше засвоїла нове слово, пов'язане з певним значенням, розвиток слова не закінчився, а лише почався; воно є спочатку узагальненням самого елементарного типу і тільки в міру свого розвитку переходить від узагальнення

елементарного типу до вищих типів узагальнення, завершуючи цей процес утворення справжніх і справжніх понять. Таким чином, поступово, слово набуває функції узагальнення і починає виступати як засіб формування понять.

Методика дослідження лексичного компонента в дітей із ЗПР було складено з урахуванням вимог програми виховання у дитсадку. Це дозволило відібрати необхідний мовний та дидактичний матеріал відповідно до вікових та мовних можливостей дітей. Дослідження лексики проводилося на матеріалі іменників, прикметників і дієслів. За кожним завданням передбачався кількісний та якісний аналіз. Кількісний аналіз передбачав підрахунок кількості правильних та неправильних відповідей. Також фіксувалися випадки відмов від виконання завдання. Правильними відповідями вважалися лише ті, де спостерігалось адекватне вживання слів за своїм значенням та відсутні спотворення структури слова.

У цілому нині, визначення обсягу і якості словника дошкільнят з ЗПР має дуже важливе значення, оскільки зростання словникового запасу служить показником і інтелектуального, і мовленнєвого розвитку дітей.

У методику констатуючого експерименту були включені завдання, які дозволяють провести кількісний та якісний аналіз лексичного стану мовлення кожної обстеженої дитини. Для цього було використано прийом називання предметів, дій та якостей, уміння підбирати однорідні слова, узагальнювати поняття. Методика була спрямована на вивчення словника іменників, прикметників та дієслів, та проводилася відповідно до методики, запропонованої О. Б. Іншакова (2008).

У ході дослідження дітям показували чітко структуровані картинки із зображенням різних предметів, явищ та дій (див. Додаток А). Враховуючи вік дітей та психолого-педагогічні особливості дітей експериментальної групи, всі завдання давались дітям в ігровій формі.

Також після проведення даної методики визначення стану словника дітей із ЗПР ми використали ще одну методику. Її метою було виявлення рівнів сформованості пасивного словника у дітей із ЗПР старшого дошкільного віку

Далі ми опишемо діагностичний комплекс завдань, спрямованого на виявлення рівнів сформованості пасивного словника у дітей із ЗПР старшого дошкільного віку

1. Дослідження словника іменників

1. Гра "Лото".

Мета завдання: вивчити в дітей обсяг словника конкретних іменників і вміння підбирати до них узагальнюючі іменники.

Матеріал: 23 картки на лексичні теми (іграшки, посуд, одяг, взуття, овочі, фрукти, продукти, транспорт, будівельні інструменти, музичні інструменти, шкільне приладдя, меблі, дерева, ягоди, квіти, гриби, комахи, домашні тварини, дикі тварини, риби, головні убори, професії); 138 зображень на фішках, відповідних зображень на картках (по 6 на кожній) на певну лексичну тему.

Процедура: Дитині пропонується пограти в гру, показується картки та фішки. Дитині необхідно витягнути з мішечка фішку, назвати зображення на ній, знайти таку саму картинку на картці. При закритті всіх картинок фішками на картці дитині потрібно назвати узагальнююче слово, яке підходить до цих зображень.

Інструкція: «Давай пограємося з тобою у дуже цікаву гру: ти маєш витягнути фішку з мішечка, назвати, що на ній зображено і знайти таку саму картинку на картці. Коли ти закриєш фішками всю картку, скажи, як можна назвати всі ці предмети одним словом».

2. Гра «Подивися та відбери картинку».

Мета завдання: вивчити в дітей знання малознайомих предметів.

Матеріал: набір картинок, на яких зображені предмети, що часто зустрічаються в побуті (помідор, лялька, ліжко, ложка, шкарпетки, хліб, машина, піаніно, стіл, метелик, кішка, собака) і порівняно рідко (вулик, рукав, фонтан, клумба, водоспад, пам'ятник).

Процедура: Дитині пропонувалося знайти зображення з невідомими йому зображеннями. Потім дорослий підбирає картинки із зображеннями малознайомих предметів, і дитині пропонувалося їх назвати.

Інструкція: "Подивися на цю картинку, скажи мені, що на ній зображено".

3. Гра «Де це буває?».

Мета завдання: вивчити вміння дітей підбирати іменник за описом предмета, без опори на зображення.

Матеріал: фрази: Де читають чи обмінюють книги? Де дивляться вистави? Де живе шпак? Де взимку спить ведмідь? Де працює кухар?

Процедура: Дитині задаються питання, на які вона має відповісти.

Інструкція: «Скажи, де читають чи обмінюють книги? А де дивляться вистави? Де живе шпак? Де взимку спить ведмідь? Де працює кухар?».

2. Дослідження словника прикметників

1. Гра "Навпаки".

Мета завдання: вивчити вміння дітей підбирати антоніми до прикметників.

Матеріал: предметні картинки із зображеннями двох різних предметів: цукор та лимон, великий та маленький м'яч, білий та чорний собака, крісло та стілець, багатопверховий будинок та маленький будиночок, широкий та вузький рушник, товста та тонка книга, довга та коротка стрічка.

Процедура: Дитині по черзі показуються картинки та пропонувалося підібрати слова-прикметники протилежні за значенням (антоніми). Експериментатор починає, а дитині треба було закінчити. Наводився приклад.

Інструкція: «Подивися, це собака біла, а це чорна. А тепер ти скажи: цукор солодкий, а лимон... який? Аналогічно з іншими картинками (крісло м'яке, а стілець ... (твердий, жорсткий); цей м'яч великий, а цей м'яч ... (маленький); цей будинок високий, а цей ... (низький); ця стрічка коротка, а ця ... (довга) це рушник широке, а це ... (вузьке); ця книга товста, а ця ... (тонка).

2. Гра «Скажи інакше».

Мета завдання: вивчити вміння дітей підбирати синоніми до прикметників.

Матеріал: слова: теплий, повільний, високий, веселий, поганий, сміливий, добрий, великий.

Процедура: Дитині пропонується вигадати слова-синоніми до слів. Наводиться приклад.

Інструкція: «Ти знаєш, у кожного слова є свої «приятелі», наприклад до слова «лагідний» можна підібрати наступні слова – «приятелі» – ніжний, добрий, дбайливий, приємний. Давай із тобою теж підберемо такі слова».

3. Гра «Вибери правильно»

Мета завдання: вивчити вміння дітей групувати семантично близькі прикметники.

Матеріал: серія із трьох слів: короткий, довгий, маленький; високий, невеликий, низький; великий, круглий, овальний; тяжкий, довгий, легкий; великий, низький, невеликий; кислий, смачний, солодкий; товстий, тонкий, тяжкий.

Процедура: Дитині повільно промовляють три прикметники та пропонується вибрати зайве серед них. У разі потреби слова повторюються.

Інструкція: «Послухай уважно, я тобі назву три слова, три прикметники, подумай і скажи, яке слово тут зайве».

4. Дослідження якісних прикметників (Гра «Колір та форма»).

Мета завдання: вивчити знання дітьми геометричних форм та основних кольорів.

Матеріал: предметні картинки із зображеннями різних геометричних форм (коло, квадрат, овал, прямокутник, трикутник) та різних кольорів спектру (червоний, помаранчевий, жовтий, зелений, блакитний, синій, фіолетовий).

Процедура: Дітям показують картки із зображеннями предметів, схожих на геометричні фігури. Вихователь показує карти з однією з геометричних фігур певного кольору. Дитина повинна знайти на своїх картках той предмет, який схожий на цю геометричну фігуру, назвати цю фігуру та її колір.

Інструкція: «Я тобі покажу картку, а ти знайди таку саму фігуру на своїй картці. Скажи, якого кольору ця фігура, а якої вона форми?»

5. Гра «Риси характеру»

Мета завдання: вивчити вміння дітей самостійно підбирати відповідні слова-описи (прикметники),

Матеріал: предметні картинки із зображеннями тварин: заєць, лисиця, вовк, лев, кішка, осел.

Процедура: Дитина тягне картки і називає, які основні «риси характеру» у цих тварин: вовк – злий, заєць – боягузливий, лисиця – хитра, лев – хоробрий, кішка – ласкава, віслюк – упертий.

Інструкція: «Вийми з мішечка картку, подивися, хто це? Скажи, а який характер у вовка? Аналогічно проводиться з іншими.

3. Дослідження дієслівного словника

1. Гра: «Виправ помилку Незнайки»

Мета завдання: вивчити вміння дітей самостійно підбирати відповідні за значенням слова-дії (дієслова).

Матеріал: предметні картинки на словосполучення: літак летить, кінь скаче, дятел довбає, хлопчик малює, хлопчик вмивається, дівчинка миє посуд, блискавка сяє, сонце світить, риба плаває, дощ ллє, крапля капає, годинник іде, птах літає, людина ходить, змія повзає, коник стрибає».

Процедура: «Незнайка» вимовляє словосполучення, підбираючи слова неправильно. Дитина виправляє помилку, підбираючи слова правильно (з погляду дитини).

Інструкція: «Подивися, до нас у гості прийшов Незнайко, але він, як завжди, все наплутав. Давай спробуємо виправити його помилки. Я тобі говоритиму словосполучення, а ти уважно послухай і скажи мені, що ж тут не так, якої помилки припустився Незнайко: літак скаче (летить), кінь малює (скаче), дятел плаває (довбає), хлопчик летить (малює), хлопчик капає (умивається), дівчинка довбає (миє посуд), блискавка йде (блискає), сонце миє посуд (світить), риба стрибає (плаває), дощ повзає (ллє), крапля ходить (капає), годинник вмивається (йде), птах сяє (літає), людина літає (ходить), змія світить (повзає), коник ллє (стрибає)».

Примітка: правильна добірка слів вказана у дужках.

2. Гра: «У світі тварин»

Мета завдання: вивчити вміння дітей називати дії тварин та самостійно підбирати відповідні за значенням слова-дії.

Матеріал: предметні картинки із зображеннями тварин, птахів та комах: корова, кінь, коза, свиня, кішка, вовка, ведмідь, тигр, змія, ворона, зозуля, голуб, соловей, качка, курка, жаба, комар, жук.

Процедура: На столі лежать предметні зображення зображеннями тварин, птахів, комах. Дитина тягне будь-яку картку і називає дії тварин відповідно до інструкції. Правильний варіант відповідей: а) корова - мукає, коза - бекає, свиня - хрюкає, кішка - нявкає, вовк - виє, ведмідь - реве, тигр - гарчить, змія - шипить, ворона - каркає, зозуля - кукує, голуб - воркує, соловей - співає, качка - крякає, курка - кудахче, жаба - квакає, комар - дзвенить, жук - дзижчить; б) собака кістку гризе, кішка молоко п'є, курка зерно клює, корова траву жує.

Інструкція: «Подивися, скільки у нас картинок, давай подивимось, що на них зображено. Переверни будь-яку картинку, скажи мені: а) "Хто як голос подає?", б) "Хто як їсть?"

3. Гра: «Хто чим займається?»

Мета завдання: вивчити знання дітьми основних професій та вміння самостійно підбирати відповідні за значенням слова-дії.

Матеріал: предметні картинки із зображеннями людей різних професій: кухар, лікар, вчитель, будівельник, художник, піаніст, письменник, кравчиня, прачка, прибиральниця, фотограф, продавець, покупець, учень.

Процедура: Дитина витягує одну з карток і називає хто що робить.

Інструкція: «Ти знаєш, скільки у світі різних професій. Давай з тобою подивимось, хто чим займається. Витягни з мішечка одну картку, скажи мені хто це? А чим він займається? Правильні варіанти: кухар варить, лікар лікує, вчитель вчить, будівельник будує, художник малює, піаніст грає на піаніно, письменник пише, кравчиня шиє, прачка стирає, прибиральниця прибирає, фотограф фотографує, продавець продає, покупець купує, учень навчається.

4. Гра: «Що може робити ця тварина?»

Мета завдання: вивчити в дітей віком максимальний активний словник дієслів.

Матеріал: предметні картинки із зображеннями тварин: собака, вовк, ведмідь, заєць, змія, жаба.

Процедура: До карток з тваринами дитина підбирає слова-дії, які відповідають запропонованим питанням. Правильна відповідь зараховувалася при доборі не менше 3 правильних слів-дій. Близька за значенням відповідь зараховувалася при доборі не менше 2 правильних слів-дій або за називання близьких за значенням слів. Відсутність відповіді вважалося, коли дитина називала менше 1 правильного слова.

Інструкція: «Подивися на картку, хто це? А тепер скажи: як вона (він) подає голос?; Як пересувається?; Як їсть? Наприклад: це кішка, вона нявкає, муркоче, крадеться, стрибає, лякає, лазить, дряпає».

Оцінка виконання всіх завдань здійснювалася за чотирибальною системою: 3 бали - дитина не допускає помилки; 2 бали - дитина допускає 25% помилок та 75% правильного виконання завдання, за вказівкою експериментатора помилки виправляє; 1 бал - 50% помилок та 50% правильного виконання завдань, помилки дитина не виправляє; 0 балів - більше 50% помилок, дитина не справляється із завданням або відмовляється від її виконання.

2.3. Результати методики вивчення словника у старших дошкільнят із затримкою психічного розвитку

В ході проведення першого експерименту по виявленню стану словника дітей із ЗПР були отримані такі результати, подані в таблиці 2.1

Для виявлення особливостей сформованості словника та специфіки пояснення значення іменників дітям пропонувалися завдання: на назву:

1) окремих картинок за темами: іграшки, посуд, одяг, взуття, овочі, фрукти, продукти, транспорт, будівельні та музичні інструменти, шкільне приладдя, меблі, дерева, ягоди, квіти, гриби, комахи, птахи, свійські та дикі тварини, риби, головні убори, професії;

2) малознайомих предметів;

3) слів щодо опису дії.

Дані завдання дозволили виявити вміння дошкільнят із ЗПР точно співвіднести слово з пред'явленою картинкою, адекватно вжити слово відповідно до його значення і, таким чином, оцінити активний словник піддослідних (Табл. 2.1, рис. 2.1).

Таблиця 2.1.

«Кількісні результати дослідження словника іменників у дітей із ЗПР (у балах)»

Бали Завдання	3	2	1	0
1 Назвати предмети та підібрати узагальнююче слово	0	0	3	7
2 Назвати малознайомі предмети	0	0	7	3
3 Назвати слово до опису дії	0	0	6	4



Рис. 2.1. « Середні значення результатів дослідження словника іменників у дітей із ЗПР»

З рис. 2.1 видно різницю у бальному виконанні завдань для вивчення словника іменників. Жодна дитина із ЗПР не впоралася із завданнями на відмінну оцінку. У цієї групи дітей переважають низькі бали - «1» та «0».

Крім того, дана гістограма показує середні бали виконання завдань. В дошкільнят із затримкою психічного розвитку результати варіюються від 0,5 до 1,1 балів.

Розглянемо найістотніші особливості стану іменників у дошкільнят із ЗПР. Кількісна характеристика наведена у таблиці 2.2 та на рис. 2.1 та 2.2

Таблиця 2.2.

«Кількісна характеристика словника іменників у дітей із ЗПР (середнє значення)»

	Правильна відповідь		Відсутність відповіді		Близькі за значенням слова		Слова зі спотвореною структурою слова		Далекі за значенням слова		Усього слів	
	К	У	К	У	К	У	К	У	К	У	К	У
Кількість балів	72	10	33	5	29	6	7	2	8	1	149	23

Примітка: К - назва конкретних слів; У - називання узагальнюючих понять

За результатами дослідження можна дійти невтішного висновку, що з середньо арифметичного показнику діти із ЗПР правильно назвали 72 слова зі

149. Вони або заміняли ці назви близькими чи далекими за значенням, або спотворювали їхню звукоскладову структуру, багато хто взагалі не дав відповіді.

Великі труднощі в дітей із ЗПР виникли у називанні окремих предметів на теми: ягоди, гриби, риби, професії, головні убори, квіти, дерева, комахи, музичні інструменти; у називанні малознайомих предметів та у називанні слів з опису дії. Діти або не знали, як назвати той чи інший предмет, або просто мовчали. Відсутність в активному словнику слів можна пояснити обмеженим запасом уявлень, малою активізацією словника у різних видах діяльності, бідністю лексичного запасу.

Найкраще дошкільнята впоралися з поняттями «іграшки» (тільки одна дитина як узагальнююче слово назвала «я в них граю», інші якщо і називали спочатку неправильно, але після вказівки експериментатора виправляли помилку), «птахи» (тільки двоє дітей помилилися - «курки» та «вони літають»), «меблі», «овочі», «одяг». Слова з цих груп є повсякденними і часто зустрічаються.

Перше завдання називати конкретні іменники і добір до них узагальнюючих слів виявилося найважчим для дітей із ЗПР. Діти набагато частіше, відповідали: «Не знаю». Така реакція є дуже поширеною у дітей із затримкою психічного розвитку (в середньому вони вдалися до такого типу відповіді на 33 конкретні слова).

Дітей із ЗПР частіше замінювали конкретні слова близькими за значенням (наприклад, замість «крісло» – «стілець», замість «портфель» – «валіза» чи «сумка», замість «індик» – «півень» чи «курка», , замість «кофта» - «сорочка», замість «трамваю», «тролейбуса» - «автобус», замість «лося» - «олень», замість «комар» або «бджола» » або «метелик» діти просто говорили «муха» і т.д.). Діти плутали назви дерев, квітів, ягід, головних уборів, взуття. Як видно, при доборі слова діти орієнтувалися на зовнішню подібність предметів (бджола – «оса»), а також на подібність предметів за своїм призначенням (диван – «ліжко»).

Серед узагальнюючих слів можна навести такі приклади помилкових відповідей у дітей із ЗПР: замість продуктів – овочі чи фрукти, замість комах – мухи, жуки, замість головних уборів – шапки та панамки, замість професій – робота чи люди, замість транспорту – машини, замість взуття – черевики, замість меблі – шафи та ліжка.

Як видно з даних прикладів, діти із ЗПР часто заміняли одні слова іншими, ситуативно пов'язаними з ними (професія – «робота»). Наведені приклади показують також, що діти часто замінювали конкретні поняття загальними (автобус – «машина», індик – «півень», продавець – «жінка»), і, навпаки, узагальнююче слово замінювалося на конкретне поняття (взуття – «чоботи», фрукти – «яблука», одяг – «сукні»).

Крім цього діти давали далекі за значенням слова (наприклад, замість «пенал» - «ручка», замість «лінійка» - «дерево», замість «метелик» - «пташка», замість «скрипка» - «дудочка», замість «чайник» - «заварка», замість «сосна» - «жолуді» тощо).

Зазначимо також, що у переважній більшості дітей із ЗПР спостерігалось порушення у вживанні парадигми закінчень іменників. Одні діти не вживають закінчень деяких відмінків (частіше орудного і прийменникового, замінювалися закінчення цих відмінків) або ж не вживають деяких закінчень усередині будь-якого відмінка (наприклад, усередині давального). Наприклад, «Ведмідь спить у барліг» або «в нора». На оформлення фрази, підбір необхідних слів дітьми з ЗПР витрачали досить багату часу.

У цілому виявлені помилки, і навіть наявність специфічних помилок у відповідях дітей із ЗПР обумовлені обмеженістю словникового запасу, недостатнім розумінням значення слова, труднощами актуалізації словника, невмінням виділити суттєві семантичні ознаки у структурі значення слова.

На рис. 2.2 представлені результати дослідження особливостей словника прикметників у дошкільнят із ЗПР.

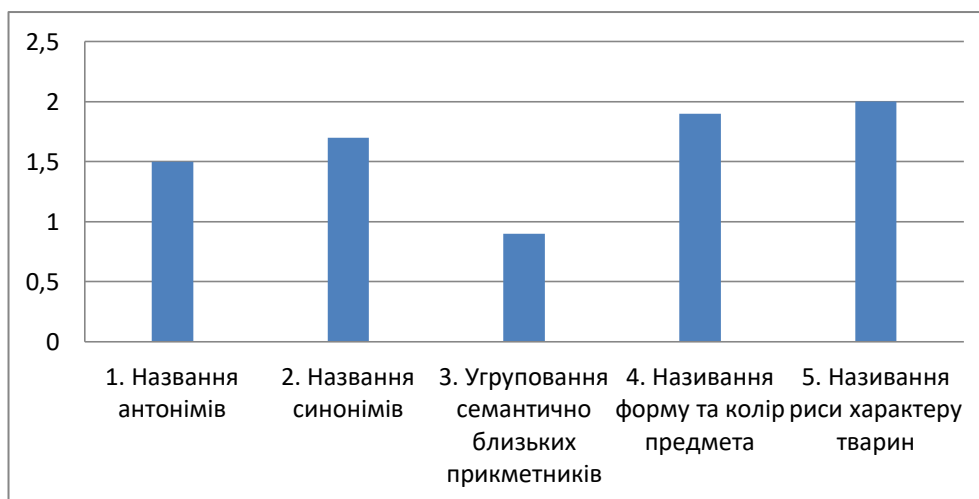


Рис. 2.2. «Середні значення результатів дослідження словника прикметників у дітей із ЗПР»

Кількісні результати, наведені на рис. 2.2, показують, що більшість дітей всі завдання виконали на низькому рівні. Аналізуючи неправильні відповіді дітей, слід зазначити, що всі запропоновані слова-стимули викликали у випробуваних із ЗПР труднощі, неточний підбір слів-антонімів, помилкові заміни.

У дітей спостерігалось недостатнє знання норм вживання різноманітних відтінків змісту висловлювання важливих до різних ситуацій. Наприклад: «вода рідка, а суп гарячий» (замість, густий); «вовк злий, а щеня маленьке» (замість, добрий), «цей будинок високий, а цей маленький», «ця стрічка коротка, а ця велика», «ця книга товста, а ця низька», «цукор солодкий, а лимон солоний». Причому при доборі прикметників до іменників, діти із ЗПР вибирали найчастіше й прості за звуковою структурою слова.

У дітей із ЗПР були відзначені грубі помилки, які полягали у називанні далеких за значенням слів. Наведемо приклади: «цукор солодкий, а лимон не смачний», «крісло м'яке, а стілець на крісло схожий», «цей будинок високий, а цей тяж будинок», «ця книга товста, а ця книга стоїть», «це рушник широкий, а це тряпка» тощо.

Більшість дітей із ЗПР замість антонімів повторювали запропоноване слово з часткою «не» («високий» – «не високий», «солодкий» – «не солодкий» тощо)..

У цілому можна констатувати, що з ЗПР недостатній обсяг словника прикметників. Дошкільнята з психічним недорозвиненням частіше використовують прикметники, семантично далекі; часто відтворюють випадкові асоціації; часто відмовляються від підбору слова. Усі види помилкових відповідей свідчать, що з затримкою психічного розвитку недостатньо розуміють відносини протиставлення між лексичними одиницями мови, вони обмежений обсяг словника, мала активність процесу пошуку слова, невміння виділити суттєві семантичні ознаки у структурі значення слова, недостатнє усвідомлення поставленого завдання.

На рис. 2.3 представлені результати виконання завдань на виявлення особливостей словника та специфіки пояснення значення дієслів. Завдання були такі: 1) назва відповідних за значенням слів-дій; 2) хто як голос подає; хто як їсть; 3) хто чим займається; 4) називання всіх можливих дій, що підходять до тієї чи іншої тварини, причому в останньому завданні правильна відповідь зараховувалася при підборі не менше 3 правильних слів-дій.

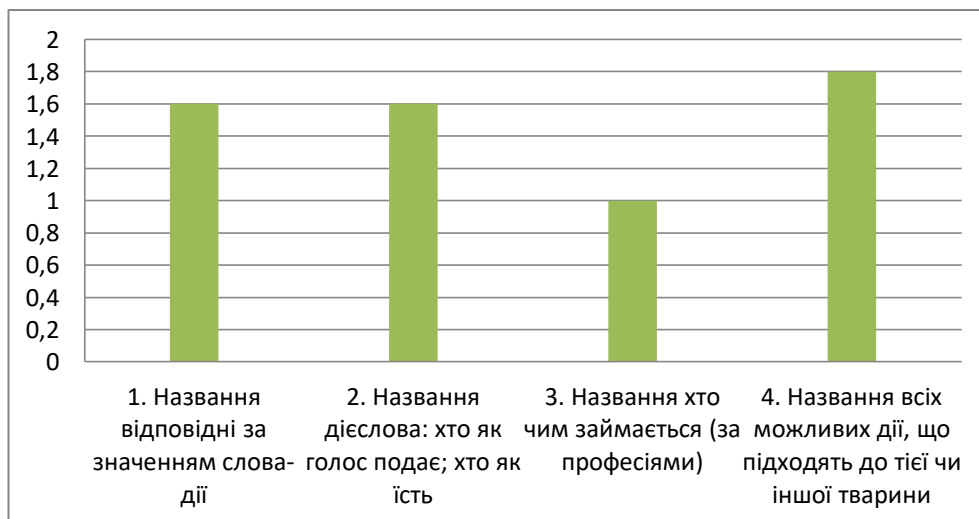


Рис. 2.3 «Середні значення результатів дослідження словника дієслів у дітей із ЗПР»

Наведені вище кількісні результати показують особливості виконання кожного завдання на дослідження особливостей активного словника дієслів. На рис. 2.3 добре видно, які завдання дітьми виконувались краще, а які гірше.

Привертає увагу і велика кількість відмов від виконання завдань («не знаю», «не буду», «не хочу» тощо).

Деякі діти з ЗПР просто розглядали картинки і на поставлене питання називали іменник (об'єкт дії), а не саме дієслово («що робить хлопчик» - «хлопчик» та ін.). Найбільші труднощі викликало у дітей із ЗПР гра «Виправ помилки Незнайки». У дітей із нормальним розвитком процес пошуку потрібного дієслова відбувався дуже швидко, автоматизовано. У дітей із ЗПР, на відміну від норми, цей процес здійснювався повільно, недостатньо автоматизовано. Це свідчить про більш значну несформованість структури значення дієслів.

Отже, для наочності наведемо загальну зведену гістограму рис. 2.4 результатів виконання завдань констатуючого експерименту дітьми старшого дошкільного віку із ЗПР. Враховувалися лише правильно названі слова, для того, щоб було добре видно відсоткове співвідношення результатів..

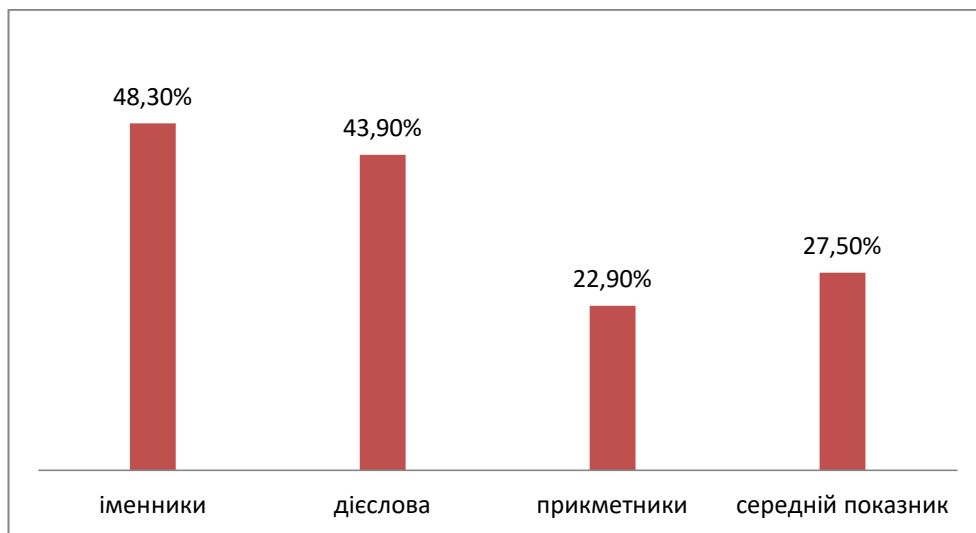


Рис. 2.4. «Результати виконання завдань констатуючого експерименту дітьми старшого дошкільного віку із ЗПР».

Аналіз результатів виконання дітьми завдань дозволив виділити 3 рівні сформованості лексичної сторони мовлення:

Високий рівень - діти з добре розвиненим лексичним складом мовлення, які не припускаються помилок (або вони поодинокі), виконують завдання самостійно. Словниковий запас відповідає віку.

Середній рівень - діти, які розуміють сенс завдань, але з порушень лексичного складу мовлення мають недостатню здатність при угрупованні

семантично близьких іменників, прикметників, дієслів. Словниковий запас не відповідає нормі. З помилкових відповідей під час підбору антонімів частіше зустрічалися заміна «примітивним» антонімом (з часткою «не»), підбір слів у сфері значень, близьких антонімів.

Низький рівень - діти, або допускають стійкі і грубі помилки в актуалізації слів, угрупованні слів за семантичними ознаками, або відмовлялися від виконання завдань. Малий обсяг словника, в якому відзначаються лише повсякденні слова. Зустрічалися грубі помилки на підбір антонімів та синонімів. Покажемо на рис. 2.5 розподіл дітей із ЗПР за рівнем розвитку лексики.

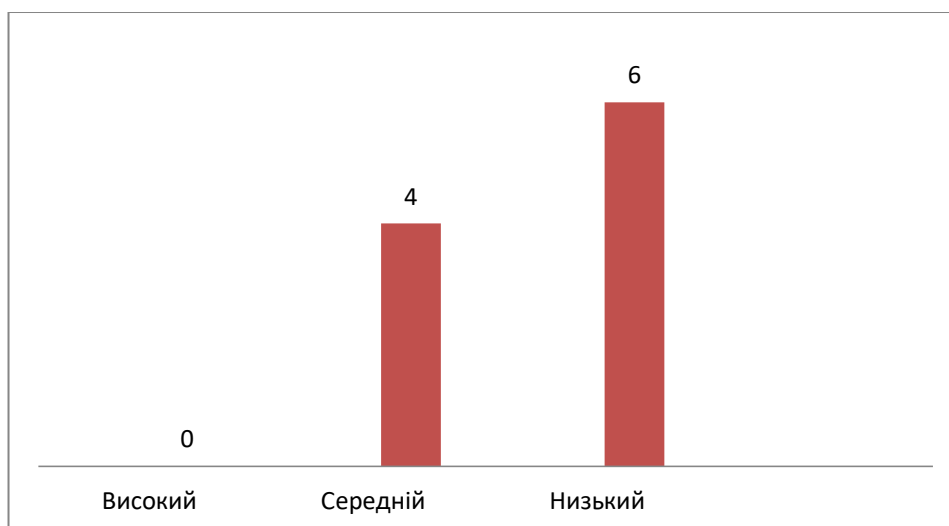


Рис. 2.5. «Розподіл дітей із затримкою психічного розвитку за рівнями сформованості лексичного компонента мовлення».

Отже, більшість дітей із затримкою психічного розвитку показали несформованість лексики – 6 дітей були віднесені до низького рівня її розвитку. На середньому рівні виявилося 4 дошкільнят із ЗПР. Високих результатів не показала жодна.

В цілому, в процесі дослідження було отримано, що дошкільнята із ЗПР недостатньо розуміють зв'язки та відносини між предметами та явищами навколишнього світу. Функції мовлення як засобу спілкування в них не сформована такою мірою, щоб дитина могла опанувати нові знання, вміння і навички, а значить і нові слова.

ВИСНОВКИ ДО РОЗДІЛУ 2

Підсумовуючи другий розділ можемо зробити такі висновки:

Основною метою експериментального дослідження є вивчення особливостей лексичного компонента мовлення у дітей старшого дошкільного віку із затримкою психічного розвитку. Для досягнення цієї мети було проведено констатуючий експеримент, у якому брали участь дошкільнята 6-6,5 років із ЗПР (всього 10 осіб).

Методика констатуючого експерименту спрямовано вивчення стану лексичного компонента мовлення. Були використані завдання на дослідження словника іменників, прикметників та дієслів. Для цього було використано прийом називання предметів, дій та якостей, уміння підбирати однорідні слова, узагальнювати поняття.

За результатами дослідження більшість дітей із ЗПР показали несформованість лексичного складу мовлення – 6 дітей були віднесені до низького рівня його розвитку. На середньому рівні опинилося 4 дошкільнята. Високих результатів не показала жодна дитина експериментальної групи.

У цілому лексична недостатність в дітей із ЗПР чітко проявляється переважають у всіх компонентах. Словниковий запас дітей цієї категорії відстає від вікової норми: виявляється незнання та неточне вживання значень багатьох слів. Відзначаються грубі помилки, обмежені можливості використання предметного словника, словника дій, ознак, невміння вживати значення слів, що позначають загальні та поняття тощо. Труднощі виявлялися в неточності вживання слів, в актуалізації словника, в несформованості звукоскладової структури слова, в організації семантичних полів.

РОЗДІЛ 3.

ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНА ПЕРЕВІРКА ЕФЕКТИВНОСТІ ВИКОРИСТАННЯ ЗАСОБІВ ІНТЕРАКТИВНИХ ІГОР В ПРОЦЕСІ РОЗВИТКУ СЛОВНИКА ДІТЕЙ СТАРШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ ІЗ ЗАТРИМКОЮ ПСИХІЧНОГО РОЗВИТКУ

3.1. Методика розвитку словника дошкільнят із затримкою психічного розвитку засобом інтерактивної гри

Впровадження сучасних інформаційних технологій та вдосконалення системи корекційної роботи є життєво необхідними заходами в сучасному світі.

Інформаційні технології в дошкільній освіті мають велике значення у створенні розвиваючого середовища дитячого садка. Комп'ютерна та мультимедійна техніка, інтерактивні засоби дозволяють зробити процес виховання цікавим, пізнавальним, барвистим, сучасним та різноманітним. Дитина набуває всебічного розвитку в ігровій формі через наочний, яскравий матеріал за допомогою інтерактивного обладнання.[52, с. 7-10]

Провівши констатуючий експеримент ми дізналися що у дошкільнят із ЗПР запас знань про навколишнє світ мізерний, вони не можуть розповісти про властивості та якості предметів, що навіть часто зустрічаються в їх житті. Рівень мовлення таких дітей дуже низький, словник бідний, висловлювання односкладові, а їхнє граматичне оформлення неповноцінне. У деяких дітей немає мовлення взагалі. Розумові операції недостатньо сформовані (вони не вміють узагальнювати, абстрагувати ознаки предметів). Не має інтересу до навчальної діяльності. Погано розвинена довільна регуляція поведінки. Внаслідок чого надається корекційна допомога яка не веде до подолання у відставанні у розвитку. Діти з ЗПР все меншою мірою засвоюють новий матеріал через прогалини у знаннях. Тому однією з проблем у корекційній

роботі є мотивація: як зацікавити дитину, привернути її увагу, щоб вона із задоволенням ходила на заняття з педагогом і з бажанням виконувала завдання. Наш досвід показує, що використання інтерактивних ігор викликає у дітей із ЗПР величезний інтерес та багато позитивних емоцій, використання інформаційних технологій у корекційному процесі дозволяє покращити когнітивні, моторні та соціальні навички дітей.

Сучасних дітей дуже складно здивувати звичайними засобами наочності картинками, іграшками. Тому розглянемо використання інтерактивних ігор у корекційній роботі. Інтерактивна гра - це сучасний метод навчання та виховання, що має освітню, розвиваючу та виховує функції в єдності.

У процесі використання інтерактивних ігор дошкільнята із затримкою психічного розвитку грають індивідуально, у парах, підгрупою, що дозволяє ефективно залучати дітей до процесу навчання. Навчання дітей відбувається у ігровій формі у вигляді розвиваючих ігор з допомогою звукових ефектів, супроводу барвистого відеоряду, логічних завдань тощо. Діти з ЗПР бачать великі кольорові зображення, які самостійно пересуваються.

За результатами експерименту дослідження словника у старших дошкільнят нами була поставлена мета – розробити систему інтерактивних ігор, спрямованих на збагачення словника дітей старшого дошкільного віку із ЗПР.

При розробці системи ігрових завдань та вправ спиралася на матеріали Ю. С. Ляховської, І. А. Смирнової, О. С. Ушакової [34, 43, 50].

Дані констатуючого експерименту та теоретичне вивчення проблеми розвитку словника дозволили запланувати формуючий експеримент, метою якого стала розробка та апробація циклу інтерактивних ігор з використанням мультимедійних технологій у розвитку словника у дітей старшого дошкільного віку із ЗПР

Формуючий експеримент проходив протягом 2 місяців: Почався з 15 листопада 2021 року закінчився 03 січня 2022 і включав в себе 2 етапи. До нього входила спільна освітня діяльність педагога-психолога, вчителя-дефектолога та вихователя групи.

Перед формуючим експериментом ми розділили 10 дітей із ЗПР на 2 експериментальні групи: групу контролю(5 дітей) та основну групу(5 дітей). Увесь комплекс інтерактивних ігор був використаний на основній групі.

1 етап – підготовчий (тривалість 3 тижня: 15.11.2021-03.12.2021)

На даному етапі потрібно було підготувати дітей до роботи з комп'ютером та організувати ігрову ситуацію, що моделює роботу з ним. Щоб навчити взаємодії руху мишки, натискання клавіші, відгуку програми та розуміння дитиною своїх дій, використовувався прийом «пересувної аплікації». Відбувалося це з прикладу гри «Хто зайвий» — ми вирізали картинки і розклали перед дитиною, тобто. перевели гру на наочно-дієвий рівень і показали, як дії дітей пов'язані з основними прийомами роботи на комп'ютері.

2 етап – основний (тривалість 5 тижнів: 06.11.2021 -03.01.2022)

Безпосереднє включення ігрових комп'ютерних програм до корекційно-розвивального навчання дошкільнят з ЗПР. Всього було підібрано 6 ігор-занять. щодо розвитку словесно-логічного мислення дошкільнят. Кожне заняття проводилося як у групі (по 2 дитини), і у індивідуальній формі. Тривалість одного заняття – 20-25 хвилин. До комплексу увійшли такі ігрові комп'ютерні програми:

- 1) Гра «Що спочатку».
- 2) Гра «На городі та у саду».
- 3) Гра «Предмет чи дія».
- 4) Гра «Шукаємо предмет у домі».
- 5) Гра «Камінь, ножиці, папір».
- 6) Гра «Хто зайвий»(скачки).

У процесі роботи з ігровими комп'ютерними програмами у дітей формувалися відповідні здібності, а й одночасно проходила їх оперативна, динамічна діагностика.

Робота дітей із комп'ютерними програмами оцінювалася за допомогою наступних критеріїв:

- Сам діє (1) чи ні (0);

- Інструкцію сприйняв відразу (1) або знадобилося пояснення (0);
- Успішно (1) чи ні (0);

Потрібно відзначити, що всім дітям із затримкою психічного розвитку була потрібна допомога педагога та додаткове пояснення інструкції

Організація корекційно-педагогічної роботи з дітьми старшого дошкільного віку із ЗПР щодо розвитку їх словника на основі комплексу комп'ютерних ігор є багатоаспектною та потребує взаємодії різних фахівців. Тому комплекс ігор-занять реалізовувався разом із педагогом-психологом, учителем-дефектологом і вихователем групи.

Опишемо цей комплекс докладніше.

1. Інтерактивна гра «Що спочатку»

Мета: розвивати розуміння простих причинно-наслідкових зв'язків, вчити використовувати в мовленні слова БО, ЧЕРЕЗ ТЕ ЩО, ТОМУ.

Завдання: «Перед тобою картинки, з яких потрібно скласти 3 різні історії, здогадайся, яка з них перша, яка друга, третя та четверта. Розташуй картинки по порядку, і розкажи, що ж сталося». Кожна історія складається з 4 картинок. (Дивитися рис. 3.1 та додаток Б)

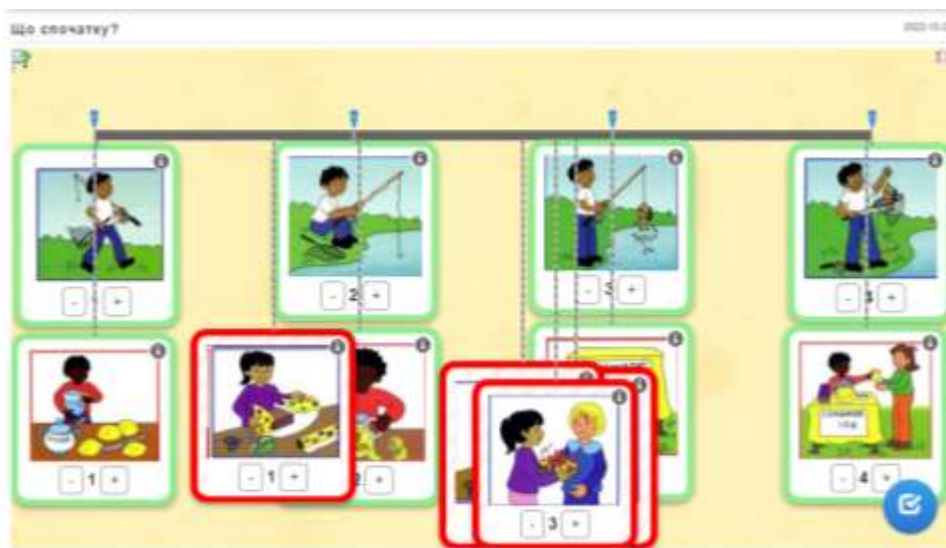


Рис.3.1. «Фрагмент інтерактивної гри «Що спочатку»»

2. Інтерактивна гра «На городі та у саду»

Мета: збагатити словник дітей назвами городини та садовини; розвивати зв'язне мовлення, елементи логічного мислення (аналіз, синтез, порівняння, класифікацію), тактильні відчуття, зорову увагу та пам'ять

Завдання: Ми завітали до Бабусі у село де є город та гарний фруктовий сад. Давай допоможемо розділити овочі та фрукти. Овочі ми будемо називати і переносити на город а фрукти до саду.(Дивитися рис. 3.2 та додаток В)

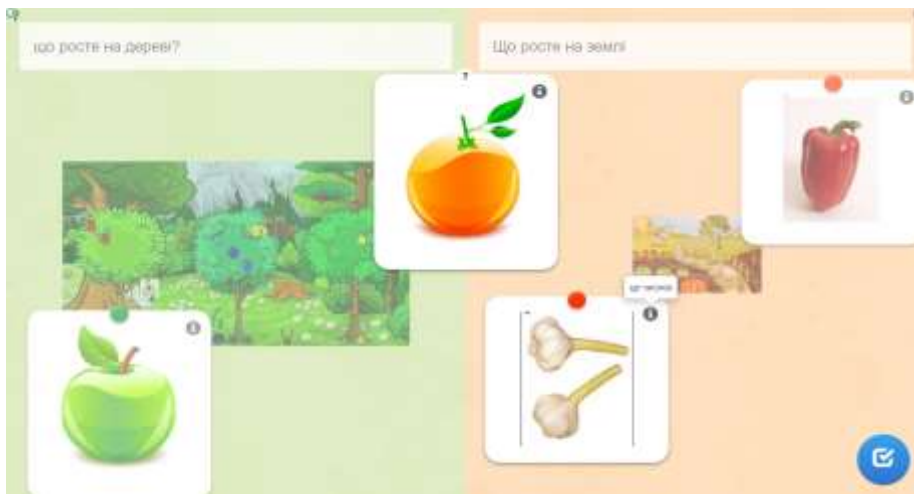


Рис. 3.2. «Фрагмент інтерактивної гри «На городі та у саду»»

3. Інтерактивна гра «Предмет чи дія?»

Мета: збагатити словник дитини назвами предметів та дієслів.

Завдання: Дитині пропонується розподіли малюнки на 2 групи: у першу - де зображена дія, у другу – предмет. Підчас виконання обов'язково супроводжувати усе мовленням (називанням предмета та дії) (Дивитися рис. 3.3 та додаток Г)



Рис.3.3. «Фрагмент інтерактивної гри «Предмет чи дія?»»



Рис. 3.5. «Фрагмент інтерактивної гри «Камінь, ножиці, папір.»»

6.Інтерактивна гра «Хто зайвий?». (Скачки)

Мета: розвивати логічне мислення, пам'ять; виховувати посидючість, наполегливість; збагатити словник назвами птахів та тварин, городину та садовину; та узагальнюючими словами (свійські тварини, дикі звірі, птахи, комахи, фрукти, овочі, ягоди)

Завдання: «Зараз пограємось у цікаву гру: одна картинка тут зайва. Треба її знайти та прибрати. Будь уважний, не поспішай, починай». (Дивитися рис. 3.6 та додаток Ж)

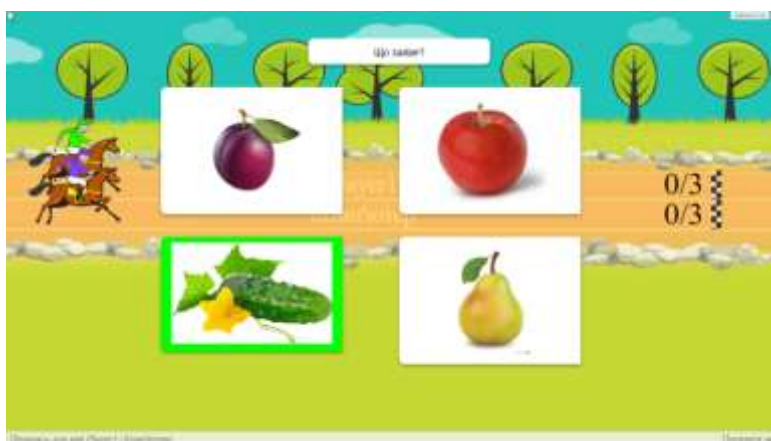


Рис. 3.6. «Фрагмент інтерактивної гри «Хто зайвий?». (Скачки)»

3.2 Оцінка ефективності використання інтерактивної гри для формування словника у дітей дошкільного віку із затримкою психічного розвитку (ЗПР)

Після проведення формуючого дослідження, нами повторно було повторно досліджено дітей двох експериментальних груп. Після проведеного дослідження сформованості словника, діти із ЗПР показали наступні результати показані в гістограмах на рис. 3.7, 3.8, 3.9.

На рис. 3.7 представлені повторні зведені результати виконання завдань виявлення особливостей словника іменників.

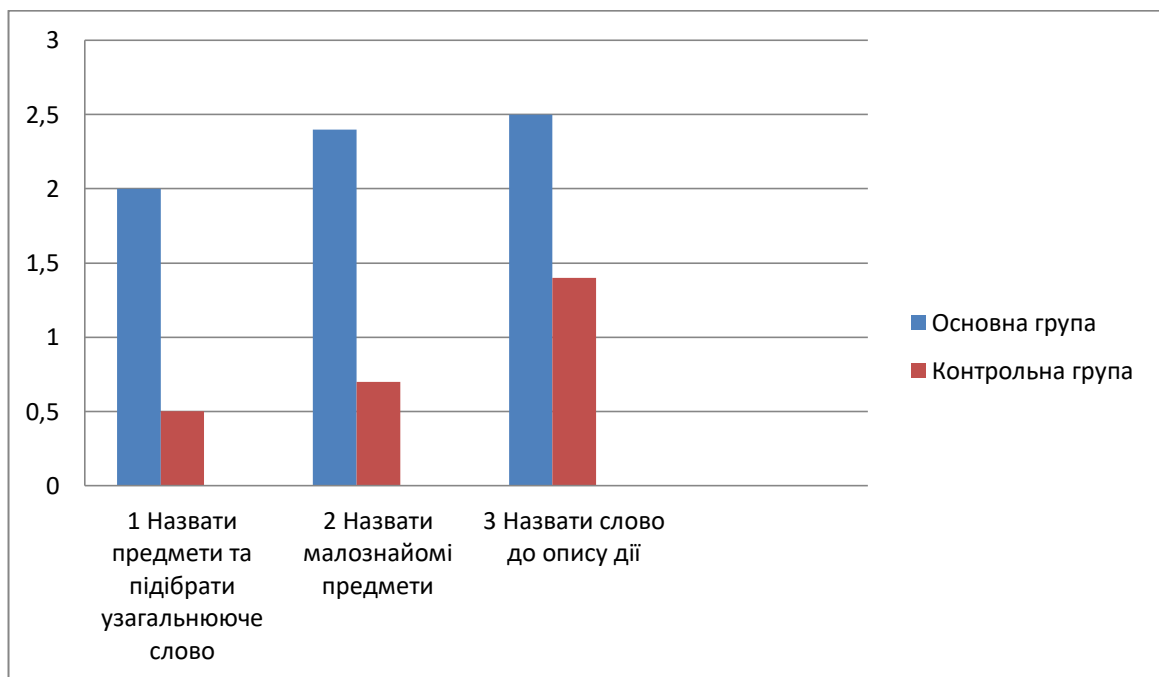


Рис. 3.7. Середні значення результатів дослідження словника іменників у дітей із ЗПР.

З гістограми видно різницю у бальному виконанні завдань для вивчення словника іменників. У основної групи дітей переважають «2» та «3». У той же час діти з контрольної групи отримували переважно низькі оцінки. Крім того, гістограма (рис 3.7) показує суттєву різницю у середніх балах виконання завдань. Якщо в дітей із основної групи середній бал перебуває у межах 2,0 до 2,5, то в дошкільнят із контрольної - не більше від 0,5 до 1,4 балів.

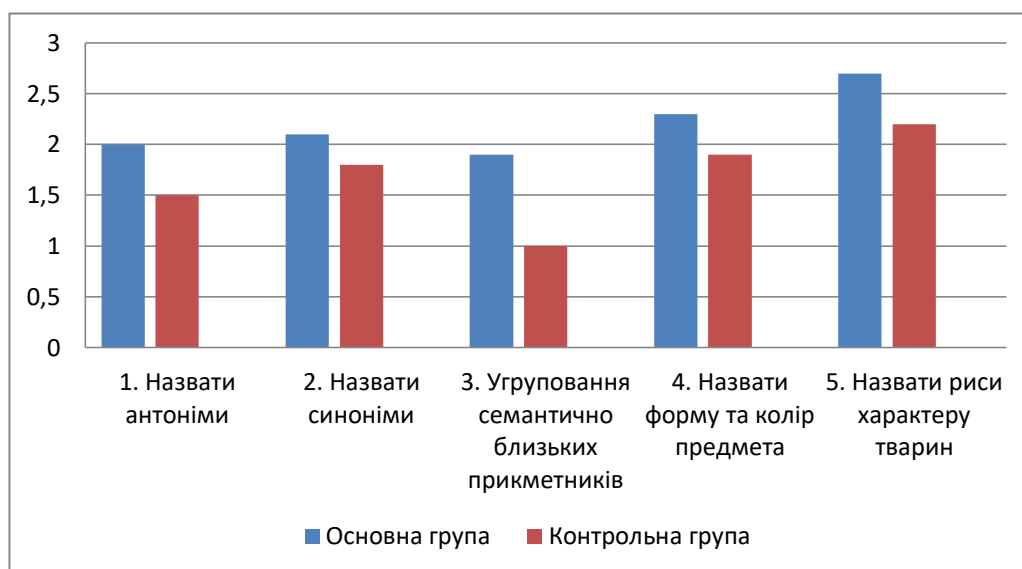


Рис. 3.8. Середні значення результатів дослідження словника прикметників у дітей із ЗПР .

На гістограмі (рис. 3.8) представлені результати повторного дослідження особливостей словника прикметників у дошкільнят основної та контрольної груп.

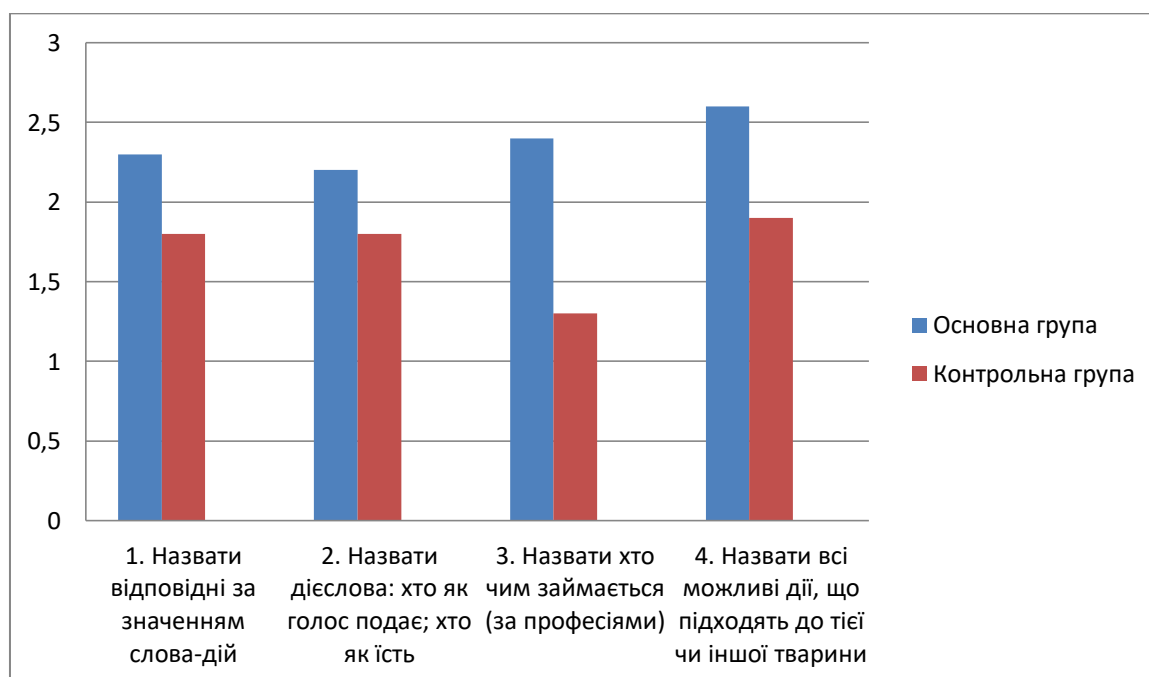


Рис. 3.9. Середні значення результатів дослідження словника дієслів у дітей із ЗПР.

Кількісні результати, наведені на рис. 3.7., 3.8., 3.9 показують що за повторним обстеженням діти із ЗПР основної групи показали вищі результати чим діти із ЗПР контрольної групи.

На рис. 3.10 показано розподіл дітей за рівнем розвитку лексики дітей із ЗПР двох груп після формуючого експерименту.

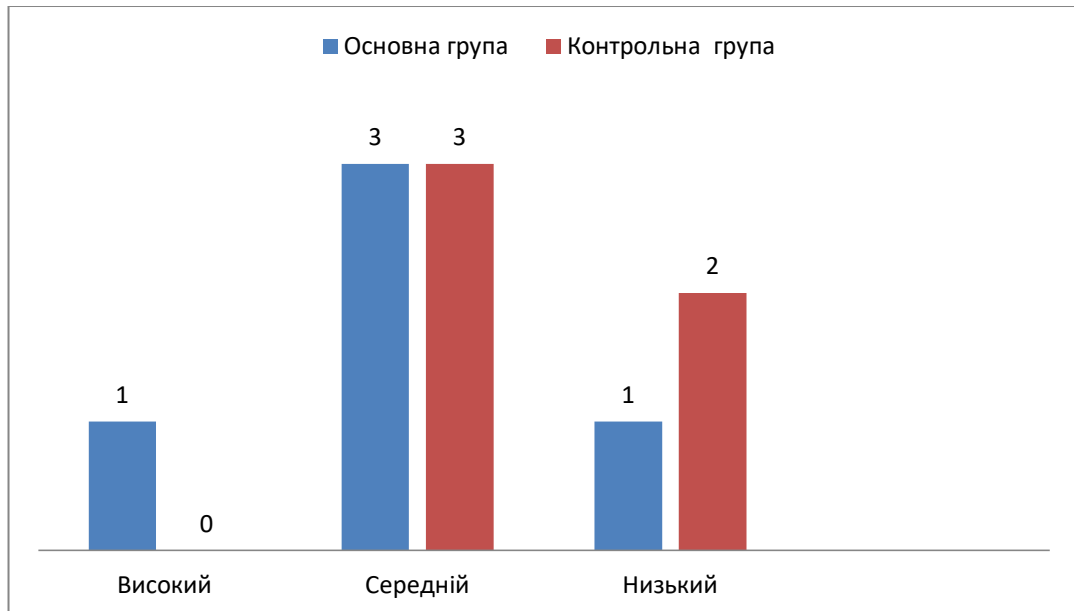


Рис. 3.10. Розподіл дітей із затримкою психічного розвитку основної та контрольної груп за рівнями сформованості лексичного компонента мовлення після формувального етапу дослідження.

Для оцінки ефективності використання комплексу інтерактивних ігор у комплексній корекційно-розвиваючій роботі зі старшими дошкільнятами з ЗПР необхідно порівняти між собою рівні розвитку словника до і після формуючого експерименту. На рис. 3.11. представлено порівняння кількісного розподілу дітей із ЗПР з експериментальної групи за рівнями розвитку словника до та після проведення формуючого експерименту.

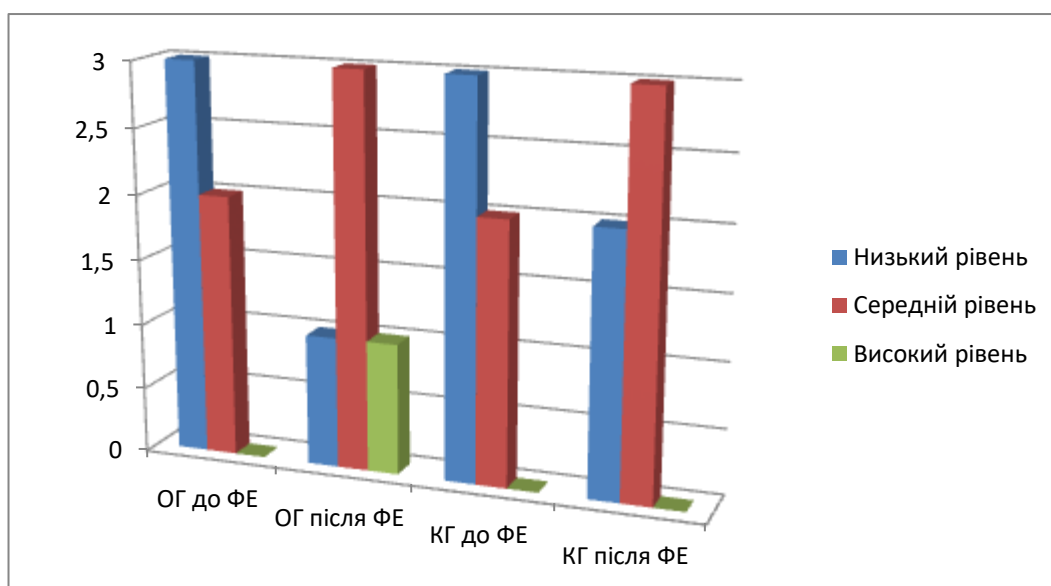


Рис. 3.11. Порівняння кількісного розподілу дітей за рівнями розвитку словника до і після формуючого експерименту.

Умовні позначення:

ОГ до ФЕ – основна група до формуючого експерименту

ОГ після ФЕ - основна група після формуючого експерименту

КГ до ФЕ - контрольна група до формуючого експерименту

КГ після ФЕ – контрольна група після формуючого експерименту

З рис. 3.11 видно, що низький рівень розвитку словника в основній групі знизився з 3 (60%) до 1 (20%) осіб, а у контрольній групі з 3(60%) до 2(40%) . В основній групі середній рівень підвищився з 2 (40%) до 3 (60%) осіб; також одна дитина(20%) основної групи перейшла до високого рівня. У контрольній групі на високому рівні не виявлено жодної дитини.

ВИСНОВКИ ДО РОЗДІЛУ 3

Дані констатуючого експерименту та теоретичне вивчення проблеми розвитку словника дозволили запланувати формуючий експеримент, метою якого стала розробка інтерактивних ігор з використанням мультимедійних технологій у розвитку словника у дітей старшого дошкільного віку із ЗПР

Формуючий експеримент проходив протягом 2 місяців: Почався з 15 листопада 2021 року закінчився 03 січня 2022 і включав в себе 2 етапи. До нього включалася спільна освітня діяльність педагога-психолога, вчителя-дефектолога та вихователя групи.

1 етап – підготовчий На даному етапі потрібно було підготувати дитину до роботи з комп'ютером та організувати ігрову ситуацію, що моделює роботу з ним.

2 етап – основний Безпосереднє включення ігрових комп'ютерних програм до корекційно-розвивального навчання дошкільнят з ЗПР. Всього було підбрано 12 ігор-занять, щодо розвитку словесно-логічного мислення дошкільнят. Кожне заняття проводилося як по групам (по 2 дитини), і у індивідуальній формі. Тривалість одного заняття – 20-25 хвилин. До комплексу увійшли такі ігрові комп'ютерні програми:

- 1) Гра "Що спочатку".
- 2) Гра «На городі та у саду».
- 3) Гра "Предмет чи дія".
- 4) Гра «Шукаємо предмет у домі».
- 5) Гра «Камінь, ножиці, папір».
- 6) Гра «Хто зайвий»(скачки).

У процесі роботи з ігровими комп'ютерними програмами у дітей формувалися відповідні здібності, а також одночасно проходила їх оперативна, динамічна діагностика.

Підбиваючи підсумки експерименту: в результаті порівняння кількісного розподілу дітей за рівнями розвитку словника до та після формуючого

експерименту було виявлено, що у старших дошкільнят із ЗПР низький рівень розвитку словника в основній групі знизився з 3 (60%) до 1 (20%) осіб, а у контрольній групі з 3(60%) до 2(40%) . В основній групі середній рівень підвищився з 2 (40%) до 3 (60%) осіб; також одна дитина(20%) основної групи перейшла до високого рівня.

Так, під час роботи з інтерактивними іграми мотивація підвищувалась — з'являлася можливість виявити інтелектуальні вміння не на низькому, а на середньому рівні..

Таким чином, відповідно до висунутої проблеми дослідження підтвердилося наше припущення про те, що включення в корекційно-розвиваючий процес комплексу інтерактивних ігор сприятиме ефективному розвитку словника.

ВИСНОВКИ

1. В ході аналізу наукову психолого-педагогічну літературу, присвячену питанням стану та розвитку словника у дітей із ЗПР. З'ясовано, що порушення мовлення у дітей старшого дошкільного віку із затримкою психічного розвитку на сьогоднішній день є актуальною, теоретично та практично значущою проблемою. Мовлення дітей із ЗПР – одна з складно організованих психічних функцій. Відзначається уповільнений темп його розвитку, своєрідні прояви та велика поширеність порушень. Було визначено, що затримка психічного розвитку це уповільнена швидкість формування психічних функцій, стійкий стан незрілості особистісної, емоційно-вольової сфер і поведінки. Даний стан характеризується незначними відхиленнями в пізнавальній діяльності, але за своїм розвитком має відмінності від розумової відсталості. Має здатність до компенсації і до зворотного розвитку.

Як показали дослідження, діти із затримкою психічного розвитку не мають серйозних порушень розвитку, наприклад, важких порушень мовлення, порушень слуху, зору, опорно-рухового апарату. Однак у таких дітей спостерігаються проблеми в соціальній адаптації внаслідок різних факторів.

2. Нами було проведено експериментальне дослідження сформованості словника дітей старшого дошкільного віку із ЗПР. За результатами дослідження більшість дітей із ЗПР показали не сформованість лексичного стану мовлення – 6 дітей були віднесені до низького рівня його розвитку. На середньому рівні опинилося 4 дошкільнят. Високих результатів не показала жодна дитина основної групи.

У цілому лексична недостатність в дітей із ЗПР чітко проявляється переважають у всіх компонентах. Словниковий запас дітей цієї категорії відстає від вікової норми: виявляється незнання та неточне вживання значень багатьох слів. Відзначаються грубі помилки, обмежені можливості використання предметного словника, словника дій, ознак, невміння вживати значення слів, що позначають загальні та конкретні поняття тощо. Труднощі виявлялися в

неточності вживання слів, в активному словнику, в несформованості звукоскладової структури слова, в організації семантичних полів.

3. Експериментально вдалося перевірити ефективність використання засобів інтерактивної гри в процесі розвитку словника дітей старшого дошкільного віку із затримкою психічного розвитку

В результаті порівняння кількісного розподілу дітей за рівнями розвитку словника до та після формуючого експерименту було виявлено, що у старших дошкільнят із ЗПР низький рівень розвитку знизився з 3 (60%) до 1 (20%) осіб, а у контрольній групі з 3(60%) до 2(40%) . В основній групі середній рівень підвищився з 2 (40%) до 3 (60%) осіб; також одна дитина(20%) основної групи перейшла до високого рівня. У контрольній групі на високому рівні не виявлено жодної дитини.

Усі перелічені висновки дозволяють констатувати, що дана корекційна робота з формування словника у дітей старшого дошкільного віку з ЗПР є ефективною і може сприяти подальшого успішного виховання та навчання дітей у дошкільних освітніх закладах та під час шкільного навчання.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Актуальные проблемы диагностики задержки психического развития детей. Москва : Педагогика, 1982. 325 с.
2. Андрусишина Л. До питання про диференційну діагностику в логопсихології. *Дефектологія. Особлива дитина : навчання і виховання*. 2013. № 4. С. 23–27.
3. Аркин, Е. А. Ребенок в дошкольные годы. Москва: Издательство «Просвещение», 1968. 446с.
4. Артемьева В.А. Базовий компонент дошкільної освіти в Україні. *Дошкільне виховання*. 1999. № 1. С. 6-19.
5. Баль Н.. Актуальні проблеми діагностики мовленнєвих порушень у дітей. Актуальні проблеми корекційної освіти (педагогічні науки). 2010. С. 22–29
6. Білоус М., Губай Т. Робота з учнями, які мають відхилення у мовленнєвому розвитку. *Дефектолог*. № 7. 2008. С. 51–55.
7. Богуш А. М. Дошкільна лінгводидактика : теорія і практика. Запоріжжя : Просвіта, 2000. 216 с
8. Бондар В. І. Проблеми корекційного навчання у спеціальній педагогіці: навч. посіб. К. : Наш час, 2005. 176 с.
9. Выготский, Л. С. Мышление и речь: собрание трудов: монографія. 2011. 640 с.
10. Гаврилов О. В. Особливі діти в закладі і соціальному середовищі :навч. посіб. Кам'янець-Подільський : Аксіома, 2009. 308 с
11. Гвоздев А. Н. Вопросы изучения детской речь: Москва., 2007. 480 с. 93
12. Глухів В.П. Особливості формування просодичного компонента мовлення дошкільників із загальним недорозвиненням мовлення. монографія: Видавничий дім "Грааль", 2001.

13. Горбунова Н. В. Ігрова діяльність як засіб розвитку зв'язного мовлення старших дошкільників. Теорія та методика навчання та виховання. 2012. Вип. 31. С. 44-56.
14. Григорьян, Е. Л. Лексическое значение слова. Лексика как система. Ростов-на-Дону, 2002. С 12. – 20.
15. Діти із затримкою психічного розвитку. / За редакцією Власової Т.А.: монографія.: Педагогіка, 1994.
16. Дьоміна І. Й. Розвиток мовлення дитини. К. : Главник, 2004. 96 с.
17. Ендовицкая, Т. В. Запорожец А. В., Зинченко В. П., Лисина М. И., Неверович Я. З, Репина Г. А. Психология детей дошкольного возраста. Развитие познавательных процес сов: монография: Просвещение, 1964. 350 с.
18. Жеребило, Т. В. Словарь лингвистических терминов: Изд. 5- е, испр-е и дополн.. Назрань : Пилигрим, 2010. 376 с.
19. Жорник О. Формування пізнавальної активності учнів у процесі спільної ігрової діяльності: *Рідна школа*. 2000. № 3. С. 31–33.
20. Ілляшенко Т. Д. Діти з затримкою психічного розвитку та їх навчання: К., 1997.
21. Колишкін О. В. Корекційна освіта : вступ до спеціальності : навч. посіб. Суми : Університетська книга. 2013. 392 с.
22. Коноваленко В. В., Коноваленко С.В. Порушення мови та їх корекція у дітей із затримкою психічного розвитку: монографія, 2005
23. Крайніков Є. В. Психологія розвитку: Словник-довідник. К.: Арістей, 2004. 260 с.
24. Крайніков Є. В. Психологія розвитку: Словник-довідник. К.: Арістей, 2004. 260 с.
25. Кротенко В. І. Загальна характеристика дітей із затримкою психічного розвитку. *Науковий часопис НПУ імені М.П. Драгоманова: Корекційна педагогіка та спеціальна психологія*. 2014. № 26. С. 338 –341.
26. Крутій К.Л. Діагностика мовленнєвого розвитку дітей дошкільного віку. Запоріжжя: ТОВ «ЛПІС» ЛТД, 2005. 208с.

27. Ладыженская Т.А. Система работы по развитию связной речи учащихся: монография: Просвещение, 1975. 256 с
28. Лалаева, Р. И. Нарушения речи у детей с задержкой психического развития: СПб., 1992. 88 с.
29. Лалаева, Р. И. Серебрякова Н. В., Зорина С. В. Нарушения речи и их коррекция у детей с задержкой психического развития : учеб. пособие для студ. высш. учеб. заведений: Гуманит. изд. центр ВЛАДОС, 2003. 304 с.
30. Лалаева, Р. И.. Серебрякова Н. В Коррекция общего недоразвития речи у дошкольников (формирование лексики и грамматического строя): СПб. : СОЮЗ, 1999. 160 с.
31. Лалаєва П.І. Порушення мови у дітей із ЗПР. Спб., 1998.
32. Леонтьев, А. А. Слово в речевой деятельности. Некоторые проблемы общей теории речевой деятельности: монография, 2006. 248 с. 95
33. Лисенкова І. П. Психології емоційної сфери дітей із затримкою психічного розвитку. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія: Психологічні науки*. 2017. № 6 (1). С. 196-200.
34. Логопедія : підручник / за ред. М. К. Шеремет. К. : Видавничий Дім«Слово», 2010. 376 с.
35. Мальцева, Е. В. Особенности нарушения речи у детей с задержкой психического развития :Дефектология.1990. №6. С. 10-18.
36. Мартиненко І. В. Особливості комунікативної діяльності дітей старшого дошкільного віку з системними порушеннями мовлення : монографія : ДІА, 2016. 308 с
37. Марченко І. С. Формування творчого зв'язного мовлення у дошкільників із затримкою психічного розвитку : автореф. дис. на здобуття наук. звання канд. пед. наук : 13.00.03 „Корекційна педагогіка”: К., 2001. 20 с.
38. Матвєєва М. П., Миронова С. П. Корекційна робота в системі освіти дітей з вадами розумового розвитку : навч.-метод. посіб. Кам.-Под. держ. ун., 2005. 164 с.

39. Махичина, В. Ф. Цыпина Н. А. Обучение детей с задержкой психического развития в подготовительном классе: монография: Просвещение, 1987.

40. Методика розвитку мовлення дітей дошкільного віку Посібник для вихователя дитячого садка /за ред. Федоренко Л.П., Фомічова Т.А. 2-е видання:монографія, 1994

41. Миронова С. П. Корекційна психопедагогіка. Олігофренопедагогіка. Кам'янець-Подільський, 2015. 312 с.

42. Мовчан Н.М. Робота з дошкільниками із загальним недорозвитком мовлення (ЗНМ) *Логопед.* 2011. № 3. С. 26-30.

43. Омельченко І. М. Психолого-педагогічні основи діагностики і формування комунікативної діяльності у дітей дошкільного віку із затримкою психічного розвитку : навч.-метод. посіб. Полтава : ТОВ «Фірма «Техсервіс», 2015. 185 с.

44. Освітня програма для дітей від 2 до 7 років «Дитина» / Г.В. Беленька, О.Л. Богініч, Н.І. Богданець-Білокаленко. К.: Київський університет ім. І. Грінченка, 2016. 304 с.

45. Паламарчук Л.М. Доповідь з досвіду роботи «Особливості використання ігор у мовленнєвому розвитку дітей із затримкою психомовного розвитку». 2016. С. 13–29.

46. Пиаже Ж. Речь и мышление ребенка: СПб.: 2010. 250 с.

47. Поддьяков Н.Н. Мышление дошкольника: монография.: Педагогика, 1977. 272 с.

48. Програма розвитку дітей дошкільного віку із затримкою психічного розвитку від 3 до 7 років «Віконечко» / за заг.ред. Сак Т. В. Тернопіль:Мандрівець, 2015. 304 с.

49. Пузанов, Б. П. Коняева Н.П., Горскин Б.Б. Обучение детей с нарушениями интеллектуального развития: (Олигофренопедагогика): учеб. пособие для студ. высш. пед. учеб, заведений: монография: Академия, 2001. 272 с.

50. Ревнивцева Р. М. Информационно-коммуникационные технологии в дошкольном образовательном учреждении :Педагогика: традиции и инновации: материалы II междунар. науч. конф. Челябинск: Два комсомольца, 2012. С. 67-69.

51. Серебрякова Н.В. Особенности организации семантических полей у детей с общим недоразвитием речи: межвузовый сборник. 1968, С. 31-38.

52. Скурятівський Л. Інформаційні технології як засіб мовленнєвого розвитку учнів у процесі навчання української мови в основній школі. *Українська мова і література в школі*. 2005. № 4. С. 7–10.

53. Слепович, Е. С. Формирование речи у дошкольников с задержкой психического развития. Минск, 1989. 64 с.

54. Снайдер К. Клінічна психопатологія: К.: Сфера, 1999. 236 с.

55. Сохин, Ф. А. Психолого-педагогические основы развития речи дошкольников: монографія. 2002. – 224 с.

56. Ульбенкова У.В. Діти із затримкою психічного розвитку. Київ, 2004.

57. Шалимов, В. Ф. Клиника интеллектуальных нарушений: монография: Академия, 2002. 112 с.

58. Шашін В. П. Організація корекційних занять з дітьми дошкільного віку: монографія, 2004

59. Шеремет М. К. Логопедія. Підручник, друге видання, перероблене та доповнене. За ред. М. К. Шеремет. К.: Видавничий Дім «Слово», 2010

60. Шмаргун В.М. Взаємозв'язок нейропсихологічних показників регуляції рухів та інтелекту у дітей із затримками психічного розвитку. *Психологія: Збірник наукових праць.:К: НПУ імені М.П.Драгоманова*. - 2007. - Вип. 3(6). С. 134-141.

61. Шмелев, Д. Н. Проблемы семантического анализа лексики: монография, 2006. 280 с

62. Эльконин, Д. Б. Развитие речи в дошкольном возрасте монографія, 1958. 115 с.

ДОДАТОК А

Методика констатуючого експерименту**1. Дослідження словника іменників**

- Гра *"Подивися на картинки"*.

Мета завдання: дослідити знання дітей про навколишні предмети.

Матеріал: набір картинок, на яких зображені предмети, що зустрічаються часто (ліжка, диван, ложка, машина, стіл, метелик, холодильник, шафа) та порівняно рідко (гітара, тачка, велосипед та ін.).

Усього 55 картинок.

Процедура проведення: Дитині пропонувалися знайти картинки з зображення предметів і назвати їх.

Інструкція: «Подивися на цю картинку, скажи мені, що на ній зображено».

- Гра *"Де це буває?"*

Мета завдання: вивчити вміння дітей підбирати іменник опис предмета, без опори на зображення.

Матеріал – пропозиції: «Де читають чи можуть безкоштовно взяти книги?» (Бібліотека), «Де показують вистави?» (Театр), «Де живе шпак?» (Шпаківня), «Як називається будинок ведмеда, де він спить взимку?» (Берлога), «Де працює кухар?» (Їдальня), «Куди ми ходимо за продуктами?» (Магазин).

Процедура проведення: дитині задаються питання, на які вона повинен відповісти одним словом.

Інструкція: «Скажи, а ти знаєш, де читають чи обмінюють книги? А де дивляться вистави? Де живе шпак? Де взимку спить ведмідь? Де працює кухар?».

2. Дослідження словника прикметників

– Гра *«Навпаки»*

Мета завдання: вивчити вміння дітей підбирати антоніми до прикметників.

ДОДАТОК А(

Матеріал: предметні картинки із зображеннями двох різних предметів: цукор і лимон, великий і маленький м'яч, білий і чорний собака, крісло та стілець, багатоповерховий будинок та маленький будиночок, широкий та вузький рушник, товста та тонка книга, довга та коротка стрічка.

Процедура проведення: Дитині по черзі пред'являлися картинки та пропонувалося підібрати слова-прикметники протилежні за значенням (антоніми).

Інструкція: «Подивися на картинки, це собака біла, а це чорна. А тепер ти скажи: цукор солодкий, а лимон... який? Аналогічно з іншими картинками (крісло м'яке, а стілець ... (твердий, жорсткий); цей м'яч великий, а цей м'яч ... (маленький); цей будинок високий, а цей ... (низький); ця стрічка коротка, а ця ... (довга); цей рушник широкий, а це ... (вузький); ця книга товста, а ця ... (тонка).

– Гра «Скажи інакше»

Мета завдання: вивчити вміння дітей підбирати синоніми до прикметників.

Матеріал – слова: теплий, повільний, високий, веселий, поганий, сміливий, добрий, великий.

Процедура проведення: дитині пропонується вигадати слова синоніми до слів. Наводиться приклад.

Інструкція: Ти знаєш, у кожного слова є свої приятелі, наприклад до слова «лагідний» можна підібрати такі слова – "приятелі" - ніжний, добрий, дбайливий, приємний. Давай з тобою теж підберемо такі слова».

– Гра «Вибери зайве»

Мета завдання: вивчити вміння дітей групувати семантично близькі прикметники.

Матеріал – серії із трьох слів: короткий, довгий, маленький; високий, невеликий, низький; великий, круглий, овальний; важкий, довгий, легкий;

ДОДАТОК А

великий, низький, невеликий; кислий, смачний, солодкий; товстий, тонкий, тяжкий.

Процедура проведення: дитині повільно промовляють три прикметників, і пропонується вибрати зайве серед них. При потребі слова повторюються.

Інструкція: «Послухай уважно, я тобі назву три слова, три прикметника, подумай і скажи, яке тут слово зайве».

– *Гра «Поведінка тварин»*

Мета завдання: вивчити вміння дітей самостійно підбирати відповідні слова-описи (прикметники).

Матеріал: предметні картинки із зображеннями тварин: заєць, лисиця, вовк, ведмідь.

Процедура проведення: дитина бере картки та називає, які основні «риси характеру» у цих тварин: вовк – злий, заєць – боягузливий, лисиця - хитра, ведмідь - сильний.

Інструкція: «Вибери будь-яку картку в моїх руках та назви, хто це? Скажи, а який характер у вовка? Як він поводитьсь?». І так аналогічно з іншими тваринами.

ДОДАТОК А

Гра «Подивись на картинки»

ДОДАТОК А



ДОДАТОК А



ДОДАТОК А

Гра «Поведінка тварин»

«Заяц»



«Лиса»



«Волк»



«Медведь»



«Змея ползет»



т

Гра: «Виправте помилки Незнайки»



Коник стрибає



Дівчинка миє посуду



Рибка плаває



«Самолет летает»



ДОДАТОК А



«Птица летает»

ДОДАТОК А(продовження)

Гра « Скажи навпаки»



«Сахар сладкий»



«Лимон кислый»



«Стул»



«Дом высокий»



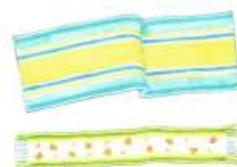
«Мяч маленький и большой»



«Собака белая»



«Дом низкий»



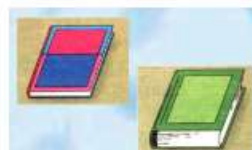
«Полотенце широкое и узкое»



«Собака черная»



«Кресло»



«Лента короткая и длинная»

100

Гра «Хто чим займається?»

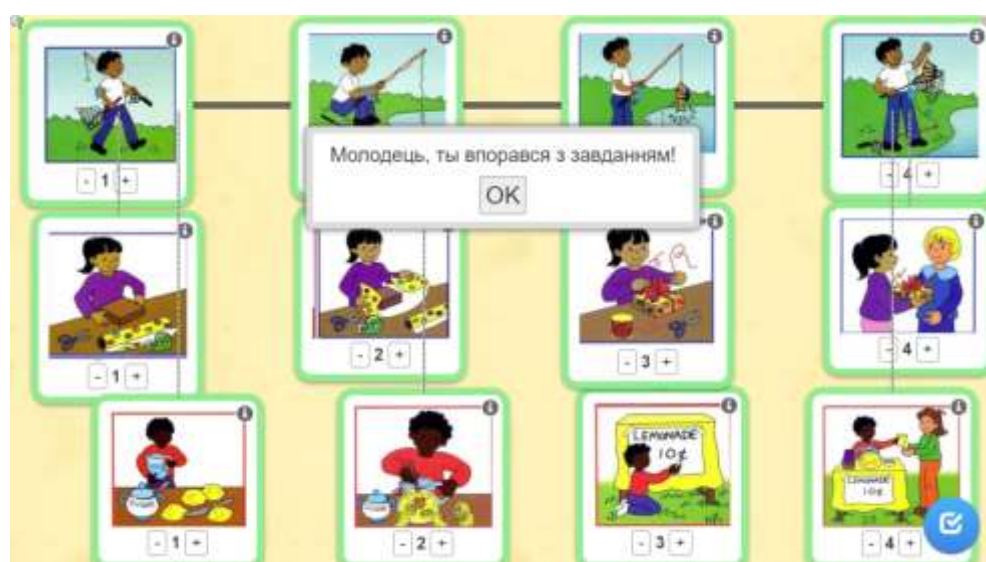
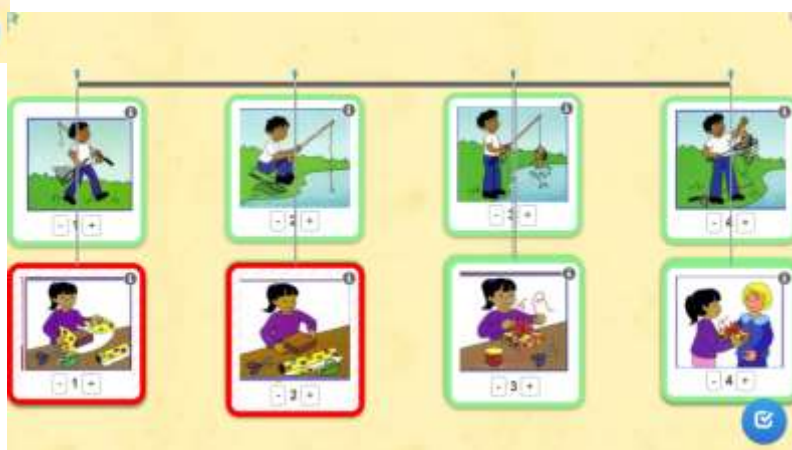


ДОДАТОК А



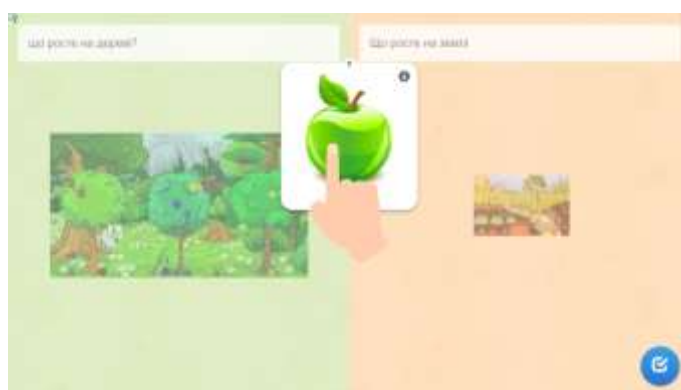
ДОДАТОК Б

Посилання на гру: <https://learningapps.org/watch?v=psf3oh1rn22>



ДОДАТОК В

Посилання на гру: <https://learningapps.org/watch?v=p0kxh2ryt22>



ДОДАТОК Г

Посилання на гру: <https://learningapps.org/26539833>



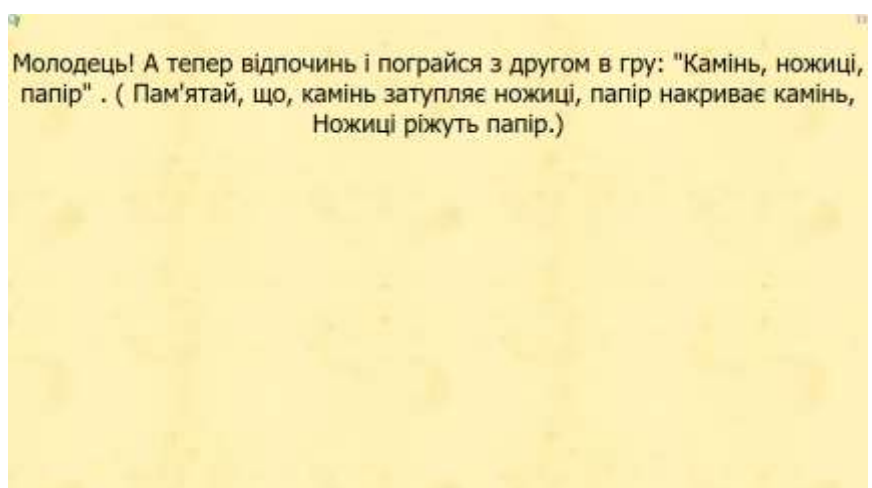
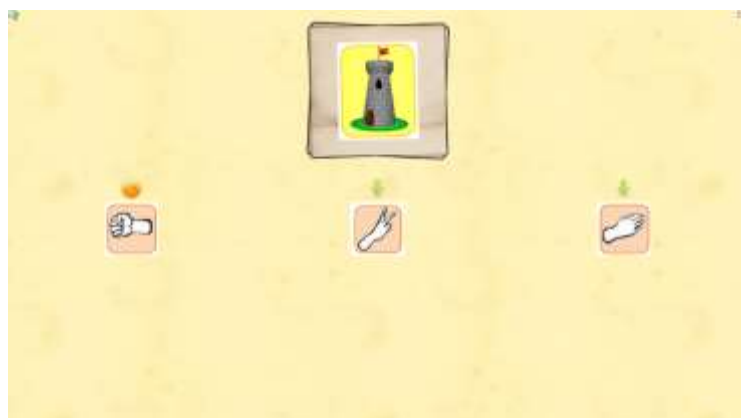
ДОДАТОК Д

Посилання на гру: <https://learningapps.org/7412592>



ДОДАТОК Е

Посилання на гру: <https://learningapps.org/11850491>



ДОДАТОК Ж

Посилання на гру: <https://learningapps.org/4494953>

